

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 28.11.2021 Kabul/Accepted: 11.01.2022

Araştırma Makalesi/Research Article, s./pp. 49-76.

BASININ DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİNDE VE İKTİDARININ SON DÖNEMLERİNDE TAKINDIĞI FARKLI TUTUM

Hilmi BENGİ¹

Öz

Meşrutiyet tecrübesine rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili sistemin uygulanması zaman almıştır. Türkiye, demokratik yönetimlerin zaferi ile sonuçlanan İkinci Dünya Savaşından sonra dış dayatmaların da etkisiyle çok partili hayata geçmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte bazı gazeteciler, çok partili hayata geçişte aktif rol üstlenmiş, bu yönde bir kamuoyu oluşması için yoğun çaba sarf etmiştir. Bu süreçte farklı siyasi eğilimlerine rağmen gazetecilik eğitimlerini ABD'de yapmış olan Ahmet Emin Yalman ve Zekeriya Sertel sadece yazıları ile destek vermekle yetinmemiş, Demokrat Parti'nin kurucularına gazetelerinin sayfalarını açmışlar, hatta partinin kuruluş çalışmalarına fiilen katılmışlardır. Türk basının çok partili hayata geçişe verdiği destek, DP'nin 1950 yılında iktidar olmasından sonra basın mevzuatında yapılan iyileştirmelerle gelişerek sürmüştür, adeta CHP'nin yayın organı Ulus dışındaki tüm basın DP'den yana tavır almıştır. Ancak bu destek uzun sürmemiş, DP'nin mevzuatta yapılan düzenlemelerle basına getirdiği kısıtlamalar, bu arada kağıt sıkıntısı ve ilan dağıtım sistemine verilen tepkiler yüzünden 1954 yılından itibaren basın yavaş yavaş DP'den desteğini çekmeye başlamış, hatta muhalefete geçmiştir. Son dönemlerinde DP'ye en ağır eleştiriler yapan gazetecilerin başında, kuruluşunda aktif rol üstlenen Ahmet Emin Yalman gelmektedir. Dönem basını taranarak ve ilgili akademik yayınlar gözden geçirilerek hazırlanan bu makalede, çok partili hayata geçiş sürecinde ve kuruluşunda destekçi bir tavır takınan basının, DP'nin bir ihtilalle iktidardan uzaklaştırılması ile sonuçlanan son dönemlerinde tam tersi bir tutum takınması, özellikle Ahmet Emin Yalman'ın keskin "u dönüşü" üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokratikleşme ve Basın, DP İktidarı ve Basın, DP Basın İlişkilerinde İki Farklı Dönem, DP-Basın İlişkilerinin Bozulması, Demokrat Parti ve Ahmet Emin Yalman.

Different Attitudes of the Press in the First and Last Periods of the Democrat Party Governments

Abstract

Despite the experience of the Constitutional Monarchy, the implementation of the multi-party system in the Republic of Turkey took time. After the World War II, which resulted in the victory of democratic governments, Turkey had to adopt a multi-party system with the effect of external impositions. In this process, a group in the Turkish press took an active role in the transition to a multi-party system and made great efforts to create a public opinion in this direction. In this process, Ahmet Emin Yalman and Zekeriya Sertel, who had their journalism education in the USA despite their different political tendencies, not only supported with their articles but also opened the pages of their newspapers to the founders of the Democrat Party and even actively participated in the founding of the party. The support given by the Turkish press to the transition to a multi-party system continued after the DP came to power in 1950, with improvements in the press legislation for the first time, and almost all the press,

¹ Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Rektör Danışmanı, hbengi@etu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0527-138X

except the CHP's media organ Ulus, took a stand for the DP. However, this support did not last long, and since 1954, the press gradually began to withdraw its support from the DP and even switched to the opposition, due to the restrictions imposed by the DP on the press with the regulations made in the legislation, along with the paper shortage and the reactions to the advertisement distribution system. Ahmet Emin Yalman, who took an active role in its establishment, is at the forefront of the journalists who have made the most severe criticisms of the DP in recent years. In this article, which was prepared by scanning the press of the period and reviewing the relevant academic publications, the attitude of the press, especially Ahmet Emin Yalman's sharp change in attitude, during the transition to multi-party life and its establishment, as well as in the last periods of the DP, which resulted in its removal from power with a revolution, was emphasized.

Keywords: Democratization and Press, DP Power and Press, Deterioration of DP-Pres Relations, Democrat Party and Ahmet Emin Yalman.

Giriş

Türk halkı çok partili sistemle Osmanlı Devleti'nin son yıllarında meşrutiyet döneminde tanışmıştır. Bu tecrübeye rağmen Cumhuriyet döneminde çok partili sisteme geçiş zaman almıştır. Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki denemelere rağmen çok partili hayata gecikmeli geçmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Halk Fırkası dışında kurulan partiler uzun ömürlü olmamıştır. Kazım Karabekir ve arkadaşları tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) Şeyh Said isyanı ile bağlantı gerekçesiyle kapatılmış, Ali Fethi (Okyar) tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) da bizzat kurucusu tarafından feshedilmiştir. Her iki denemede de yeni partilere biçilen rol "*muhalefet partisi*" olma rolüdür. Bu partilerin toplumda taraftar bulması Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetimini ürkütmüş, bir iktidar alternatifi haline gelmesi ihtimali bile onların siyaset sahnesinden uzaklaştırılmalarına ya da çekilmelerine yetmiştir. Zira Cumhurbaşkanı aynı zamanda CHP genel başkanıdır ve CHP devlet idaresinde hâkim güçtür.

Çok partili sisteme geçiş ancak Cumhuriyetin 23. yılında gerçekleşebilmiştir. Bu denemede de yeni partilere biçilen rol "*muhalefet*"tir. Ancak Türk milleti bu güdümlü demokrasiye rıza göstermemiş, Demokrat Parti'yi (DP) kuruluşundan 4 yıl sonra katıldığı ikinci seçimde tek başına iktidar yapmıştır. Ne var ki yeni kurulan bir partinin 3 dönem iktidarda kalmasına tahammül edilememiş; DP, 1960 yılında bir askeri darbe ile iktidardan uzaklaştırılmıştır.

Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde Basın Mevzuatında Yapılan Düzenlemeler

Türkiye'de çok partili sisteme geçişin gecikmesinde "*Milli Şef*" olarak anılan İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde dünya siyasetinde özellikle İtalya ve Almanya'da etkili olan tek adam yönetimlerinin ve İkinci Dünya Savaşının meydana getirdiği ekonomik sorunların etkisinden söz edilebilir. Her ne kadar çok partili hayata geçişin gecikmesinin sebeplerinden biri olarak görünse de demokrasiye giden yolu açan da İkinci Dünya Savaşı olmuştur. "*Tek adam*" yönetimlerinin hüsrana uğraması, savaşın demokratik ülkeler tarafından kazanılması, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de demokrasiye yönelmeyi

adeta zorunlu hale getirmiştir. Türkiye, savaş sonrası oluşan yenedünya düzeninde yer alabilmek için, demokrasi taleplerine duyarsız kalamamıştır.

Tek Parti iktidarının demokratikleşme yönündeki adımlarından biri basın alanındaki gelişmelerdir. Özellikle ılımlı bir isim olan Şemsettin Günaltay'ın başbakanlığı döneminde CHP iktidarının basın politikasının nispeten yumuşadığı görülür.

Tek parti iktidarında Matbuat Kanununun, gazetelerin hükümet tarafından kapatılmasına imkân veren 50. Maddesi, basın üzerinde baskı kurmanın, gerektiğinde basını susturmanın bir yasal dayanağı olarak kullanılmıştır. CHP iktidarı gerek siyasi alanda gerekse basında artan demokrasi taleplerine daha fazla duyarsız kalamamıştır. 1946 yılında Basın Birliği Başkanlığına Falih Rıfkı Atay'ın yerine Hüseyin Cahit Yalçın'ın geçmesi CHP'nin basın politikalarında Yalçın'ın bir adım daha öne çıkmasını sağlamıştır. Yalçın bu süreçte Atay'ın yerine Basın Birliği Başkanı olmakla kalmamış, partinin yayın organı Ulus'un da başyazarlığını üstlenmiştir. Bir yandan demokrasi tartışmaları sürerken Hüseyin Cahit Yalçın, Bakanlar Kurulu tarafından, Basın Birliği Başkanı ve İstanbul milletvekili sıfatıyla, demokratikleşme ve basın özgürlüğü konusunda bir rapor hazırlamak üzere görevlendirilmiş; bu seyahatle ilgili masraflar devlet bütçesinden karşılanmıştır (BCA, 1946, 110-10-19). Cumhurbaşkanı İnönü'nün talimatıyla hazırlanan rapor, Yalçın'ın, yerinde yaptığı incelemelerle Belçika, Danimarka, Fransa, İngiltere, İsviçre, İtalya ve Yunanistan'daki mevzuatın incelenmesi ve uygulamaların değerlendirilmesi ile oluşturulmuştur (Tanin, 1946, s. 1). Rapor etkisini göstermiş, 13 Haziran 1946'da Meclis'te kabul edilen 4935 sayılı kanunla Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinde değişiklik yapılmış; gazete kapatma yetkisi siyasi iktidardan yargıya aktarılmıştır (Resmi Gazete, 1946, s. 10779). Basın Kanunu'nda yapılan bu değişikliğin yanı sıra aynı gün çıkarılan 4932 sayılı kanunla gazeteciler arasında mahkemelere kadar giden anlaşmazlıklara yol açan Basın Birliği'ne son verilmiştir. Bu kararda da Basın Birliği Başkanı Hüseyin Cahit Yalçın'ın, Batı'da böyle bir uygulama bulunmadığına yönelik değerlendirmesi etkili olmuştur. Bu değişikliklerle yetinilmemiş, 1946 genel seçimleri öncesindeki Meclis'in 14 Haziran 1946'da yapılan son toplantısında çıkarılan 4943 sayılı af kanunu ile basın mensuplarına özel af getirilmiştir (Resmi Gazete, 1946, s. 10786).

Çok partili sistemin uygulanacağı ilk platform olan 1946 seçimleri öncesinde basınla ilgili bu düzenlemelerin art arda –biraz da telaşla- gerçekleştirilmesinde, dünyada esen demokrasi rüzgârlarının etkisinden çok, basının, daha liberal ve özgürlükçü bir Türkiye vaat eden DP'ye sempati ile bakmaya başlamasının etkisinin olduğu söylenebilir. Bu sempatinin farkında olan CHP, seçimler öncesinde basına şirin görünmeye çalışmaktadır.

Tartışmalara yol açan “gizli oy açık tasnif” sistemi ile 1946 seçimlerinde iktidar olamayan Demokrat Parti'nin demokrasi taleplerine dönük politikaları muhalefette olduğu 1946-1950 yılları arasındaki dönemde ısrarla sürdürmesi etkisini göstermiş, CHP'yi bu doğrultuda adımlar atmaya zorlamıştır. Bu çalışmaların en önemlisi, antidemokratik seçim yasası yerine “açık oy gizli tasnif” ilkesine dayalı seçim kanununun çıkarılmasıdır. Özgürlükleri genişletecek bir başka adım da 1946 değişikliğine rağmen eleştirilmeye devam

eden Basın Kanunu'nun yeniden hazırlanması yolunda başlatılan çalışmalardır. Ancak 1949 yılında Adalet Bakanlığında başlatılan çalışmalar 1950 seçimlerine kadar tamamlanamamıştır.

Demokrat Partinin Kuruluş Sürecinde Basın

Türkiye'de çoğulcu demokrasiye geçişin itici gücü "*Dörtlü Takrir*" adıyla siyasi tarihe geçen demokrasi manifestosudur. Şunu kabul etmek gerekir ki çok partili hayata geçişte DP'yi kuran ve iktidar yapan Celal Bayar, Adnan Menderes ve arkadaşlarının kararlı tutumu kadar, "*Milli Şef*" İsmet İnönü'nün –dış faktörlerin de etkisi ile- demokratikleşme yolunu açmasının da payı vardır. Adım adım gerçekleşen demokratikleşme sürecinde Türk basını da etkin bir rol üstlenmiştir.

Türk basınında yeni Türk Devletinin kuruluşundan itibaren batıdaki uygulamalardan verilen örneklerle demokrasi temalı yazılar yayımlanmış, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki denemelerde basın ağırlıklı olarak çok partili hayata geçişini destekleyen bir tutum takınmıştır. Özellikle Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazeteleri bu doğrultuda istikrarlı bir tutum takınmışlardır. Tanin Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na verdiği destek sebebiyle İstiklal Mahkemesinde yargılanmak durumunda bile kalmıştır. Buna rağmen Hüseyin Cahit, iç politikadan uzak durmak zorunda kaldığı dönemlerde bile Fikir Hareketleri, Yedigün gibi dergilerde batılı yazarların demokrasi içerikli yazılarını çevirerek ya da yorumlayarak bu doğrultuda bir toplumsal bilinç oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Demokratikleşme istikametindeki görüşlerini sıklıkla dile getiren bir başka yazar da Ahmet Emin Yalman'dır. Yalman da Diyarbakır İstiklal Mahkemesi'ndeki yargılamalarından sonra bir süre gazeteciliğe ara verse de 1940'ta Vatan gazetesini çıkararak çok partili hayata geçişin en hararetli savunucularından biri olmuştur.

1940'lı yılların ortalarından itibaren, çok partili hayata geçiş tartışmaları gazete sütunlarında kalmamış siyasi arenaya da taşmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te Gençlik ve Spor Bayramı vesilesiyle yaptığı konuşmada "*demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm sürmesinden ve demokrasi yolunda ilerlemeden*" söz etmesi (Ulus, 1945), çok partili hayata geçişin işareti sayılmıştır. Bu sözler, parti içindeki muhalif grubu yeni bir siyasi parti kurmaya teşvik şeklinde yorumlanabilir. Nitekim çok geçmeden 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, "*Dörtlü Takrir*" olarak adlandırılan önergeyi CHP grubuna vermişlerdir. Çok partili hayata geçiş, serbest seçimler, tek dereceli seçim sistemi uygulanması ve parti liderliği ile cumhurbaşkanlığının ayrılmasına yönelik taleplerini içeren bu önerge parti grubunda reddedilse de kamuoyunda büyük yankı bulmuştur.

"*Dörtlü Takrir*"cilerin parti hazırlığı biraz zaman almış, tek partiye alternatif ilk siyasi parti, sanayici Nuri Demirağ tarafından kurulmuştur. Bir kitle hareketi olmaktan ziyade Nuri Demirağ'ın Türkiye'nin kalkınmasına yönelik düşünceleri çerçevesinde şekillenen Milli Kalkınma Partisi (MKP)'nin kuruluş başvurusu 18 Temmuz 1945'te yapılmış, 5 Eylül 1945'te

onaylanmıştır.¹ MKP'nin ardından 13 Eylül 1945'te Sosyal Adalet Partisi adında bir başka parti daha kurulmuş olmasına rağmen bu siyasi girişimler, kamuoyunda ve basında fazla önemsenmemiştir. Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada *"hükümet partisinin karşısında bir partinin bulunmadığını"* ifade ederek bu partileri yok sayan bir tavır içine girmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1945 konuşmasının devamında kullandığı *"...memleketin ihtiyaçları sevgiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır"* (TBMM Tutanak Dergisi, 1945, s. 3) şeklindeki ifade ile ihraç ve istifalarla CHP ile ilişkileri kesilen *"Dörtlülük Takrir"* cileri adeta siyasi parti kurmaya teşvik etmiştir. Taner Timur, teşvik şeklinin bazen haber gönderme gibi kapalı, bazen de Ulus gazetesinde yazı yazdırma gibi açık olduğunu kaydederken DP'nin Milli Şef'in hoşgörüsü, izni ve desteği ile kurulduğunu, bunun için de Celal Bayar'ın uygun görüldüğünü ileri sürmektedir (1991, s. 16)

Dönemin gazeteleri arasında özellikle iki gazete, tek parti iktidarının baskıcı tutumuna rağmen demokratikleşme sürecinde etkin rol üstlenmişlerdir. Sosyalist çizgideki Tan gazetesi ve liberal demokrat eğilimli Vatan gazetesi farklı ideolojik kulvarlarda bulunmakla birlikte demokrasiye geçiş sürecinde ortak tavır sergilemişlerdir. Buna Tasvir-i Efkâr'ın yerine çıkan Tasvir de eklenebilir.

Yeni parti kurma girişimi sırasında CHP yanlısı gazeteler de kurucuları arasında Bayar'ın bulunması dolayısıyla olumlu bir yaklaşım sergilemişlerse de bu tutum devam etmeyecektir. CHP iktidarının son dönemlerinde Dışişleri Bakanlığı yapacak olan Necmettin Sadak'ın Akşam gazetesi de yeni parti girişimine kayıtsız kalmamıştır. Gazetenin sahibi ve başyazarı Necmettin Sadak, *"Bir İyi Haber: Celal Bayar'ın Kurmak Üzere Olduğu Parti"* başlıklı yazısında *"milliyetçi, dürüst ve faziletli, liberal ve şahsi teşebbüs taraftarı"* olarak nitelediği Celal Bayar'ın bir parti lideri olmak için bütün vasıflara sahip olduğunu ifade etmiştir (Akşam, 1945, s. 1)

CHP'nin yayın organı Ulus'un başyazarı Falih Rıfkı Atay, gazetenin 2 Aralık 1945 tarihli nüshasında yayımlanan *"Yeni Bir Muhalefet Partisi"* başlıklı yazısında *"Celal Bayar, bizim partimizde fazileti, dürüstlüğü ve ülkücülüğü ile şöhret kazanmıştır. Karşımızda bu vasıflı liderin muhalefet partisini bulmaktan memnun olmamak imkânı var mıdır?"* (Ulus, 1945, s. 1) diyerek yeni parti girişimini Bayar'ın mevcudiyeti dolayısıyla destekliyor gibi görünmesine rağmen sonraki süreçte *"demokrasinin zaten var olduğu"* tezini savunarak yeni siyasi parti girişimine karşı bir tutum sergilemiş, kuruluş sürecinde Özellikle Menderes, Köprülü ve Koraltan'ı ve yeni parti girişimini sert sözlerle eleştirmiştir. Bu eleştirilerin dozu ilerleyen süreçte daha da artmıştır.

Tanın gazetesi ise demokrasiye ilkesel düzeyde bakarken, İnönü'nün izlediği politika istikametinde bir yaklaşım sergilemiştir. Atatürk döneminde çok partili hayata destek veren,

¹ Nuri Demirağ, kendi partisi rağbet görmeyince 1954 genel seçimlerine Demokrat Parti listesinden Sivas bağımsız milletvekili olarak parlamentoya girmiş, 13 Kasım 1957'de hayatını kaybetmiştir. MKP, Demirağ'ın ölümünden sonra genel kurulu yapılmadığı için 22 Mayıs 1958'de kapanmıştır.

İsmet İnönü'nün CHP'ye davetini "*çok partili hayata geçiş şartıyla*" kabul eden Tanin Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, bu kez, ihtiyatlı bir tutum takınmakta, demokrasiye inanmakla birlikte zamanlamayı uygun bulmamaktadır (Bengi, 2000, s. 327). Bunda aynı zamanda CHP Kars Mebusu olan Yalçın'ın bu tutumunda Milli Şef'e olan sadakatinin yanı sıra demokrasi yolunu İnönü'nün açtığı yolunda samimi bir inanca sahip olmasının da etkisi vardır (Bengi, 2000, s. 278). Nitekim Yalçın, çok partili hayata geçişin erken olduğuna ilişkin görüşünü Celal Bayar'a yazdığı bir mektupta dile getirmiş, Bayar'dan parti kurma girişimini ertelemesini istemiştir (Bayar, 1986, s. 38).

Bununla birlikte Hüseyin Cahit Yalçın, DP'nin kuruluşu aşamasında Tanin'in 7 Aralık 1945 tarihli nüshasında yer alan "*Yeni Parti*" başlıklı yazısında "...*Bir demokraside en az iki parti olmazsa murakabe vazifesinin ifa edilmesine imkân bulunamazdı. Bunun için en iyi çarenin mevcut fırka içinden bazı zatların ayrılarak esas programda müttefik kalmakla beraber bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağı. İşte şimdi bu yeni partiyi bir böyle bir kontrol partisi mahiyetinde telâkki ediyor ve doğuşunu istikbal hakkında bir müjde gibi görüyoruz*" demiştir. Meşrutiyet ve Atatürk döneminin demokrat kalemi Hüseyin Cahit'in de yeni partiye biçtiği rol "*muhalefet*" rolüdür. Yalçın'ın yeni parti ile ilgili hoşgörülü tutumu DP'nin iktidar alternatifi haline gelmesi ile değişecek, kavgacı üslubuyla tanınan yazar, DP'yi en sert eleştiren kalemlerden biri haline gelecektir. DP'li Refik İnce de Hüseyin Cahit Yalçın'a demokrasi yolunda yaptığı önceki mücadeleleri hatırlatarak, "*uzun yıllar demokrasi bayrağı taşıyan bir kişi olarak yerinin DP safları olması gerektiğini*" söylemiştir. Anılarında İnce'nin sözlerine karşılık verirken, şahsi bir dava peşinde koşmadığını, hak ve hürriyet istediğini anlatan Yalçın (1976, s. 290), tercihini, demokrasi bayrağını açan kişi olarak nitelediği İsmet İnönü'nün yanında bulunmaktan yana kullanmıştır.

Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, 5 Eylül 1945'te düzenlediği basın toplantısında isim vermeden Tan ve Vatan gazetelerinin yürüttüğü demokrasi kampanyasına da değinmiştir. Önce "*bazı İstanbul gazeteleri*" ifadesini kullanan, daha sonra sözlerini "*iki İstanbul gazetesi*" diye sürdüren Saraçoğlu, "*siyaset alanında birbirine uzak sanılmasına rağmen, muhalefet safında birleşmişler, böylece iki uç birleşir kuralından bir delil vermişlerdir*" şeklindeki sözlerle isimlerini anmadan Tan ve Vatan gazetelerini "*muhalefette birleşen zıt kutuplar*" olarak nitelemiştir (Vatan, 1945).

Gerçekten Tan ve Vatan gazeteleri, Saraçoğlu'nun da işaret ettiği gibi daha savaş bitmeden önce demokrasi doğrultusunda yayınlar yapmaya başlamışlar, Zekeriya Sertel ve Ahmet Emin Yalman, gazetelerinde, savaşın müttefiklerin zaferi ile sonuçlanacağı öngörüsüyle "*çoğulcu demokrat rejimlerin, otoriter rejimlere üstün geleceğini*" belirterek demokrasi taleplerine yer vermişlerdir.

Vatan gazetesi sahip ve başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın Amerika Birleşik Devletleri'nde gazetecilik eğitimi alması dikkat çekicidir. Yalman, 1831-1913 dönemi Türk basınına incelediği "*Development of Modern Turkey by Measured by Its Press*" adlı teze tamamladığı doktora çalışmasını Columbia Üniversitesi'nde yapmıştır (Yalman, 2018).

Yalman, Milli Mücadele öncesinde Amerikan mandacılığını savunan kısa süreli Wilson Prensipleri Cemiyetinin kurucuları arasında da yer almıştır.

Ahmet Emin Yalman, başyazarı olduğu Vatan'da, ilk bölümü 12 Temmuz 1945 günü yayımlanan ve 8 gün süren günü "*Siyasi Hayatımızın Tahlili*" başlıklı bir dizi yazı kaleme almıştır. Bu seri yazılarda tek partili sistemin iflas ettiği görüşünü dile getirerek çok partili sisteme geçişin gerekliliğini vurgulamış, kendi ifadesiyle bu yolda bir savaş açmıştır (Yalman, 1997, s. 1306).

Liberal eğilimli Ahmet Emin Yalman, demokrasi temelinde sosyalist sol ile ittifakı genişletmiş, Türk sosyalizminin lider isimlerinden Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar'a Vatan gazetesinin sayfalarını açmıştır. Yalman, Türkiye'de demokrasi mücadelesinin ilk etkili adımı olarak gördüğü "*Dörtlü Takrir*" olayından sonra bildiriye hazırlayan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'a destek vermekle kalmamış, Vatan'daki "*demokrasi mücadelesi*"ni, önergenin CHP grubunda reddedilmesinden sonra gazetenin sütunlarını Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'ye açarak sürdürmüştür. "*Vatan emrinizde*" diyen Ahmet Emin Yalman'ın DP'nin kuruluş sürecindeki bu alicenap yaklaşımına rağmen, Milli Mücadelenin Galip Ağası Celal Bayar'ın her zamanki ihtiyatlı tavrını ortaya koyarak, "*Ahmet Emin Bey'e karşı uyanık olun*" dediği ileri sürülmektedir (Karakoyunlu, 2004, s. 300).

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Vatan'da yer alan yazılarında CHP yönetimini eleştirmiş, hürriyet ve demokrasi taleplerini dile getirmişlerdir. Bu arada Fuat Köprülü, Falih Rıfki Atay'ın, Başyazarı olduğu CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinde yer alan kendisine yönelik eleştirilerine Vatan gazetesinin 6 ve 7 Eylül tarihli nüshalarında çıkan "*Yalancının Mumu*" başlıklı yazılarıyla cevap vermiş, millete karşı hesap vermeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Aynı dönemde Emin Erişirgil de *Ülkü* dergisinde yer alan "*Demokrasi ve Parti Terbiyesi*" başlıklı yazısında "*Dörtlü Takrir*"cilerin tutumunu sıraladığı sekiz maddede eleştirirken, Fuat Köprülü bu yazıya da Vatan gazetesinin 8 ve 11 Eylül 1945 tarihli nüshasında yayımlanan yazılarla cevap vermiş, düşüncelerini dokuz madde halinde sıralamıştır. Özellikle, Erişirgil'in sıralamasındaki sekizinci maddede yer alan "*Türk milleti dışında bir destek arama*" (Ülkü, 1945) ithamı Köprülü'nün tepkisini çekmiştir. Fuat Köprülü bu iddianın bir vatana ihanet suçlaması mahiyetinde olduğunu ifade ederek yargıya başvuracağını söylemiştir. Erişirgil'in dış destek iddiası, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 5 Eylül 1945'te yaptığı aylık basın toplantısında da dile getirilmiştir. Saraçoğlu'nun muhaliflere yönelik olarak ileri sürdüğü "*hürriyet ve demokrasi verilmezse bunları yabancılar zorla getirecek şekilde tehditte buldukları*"na ilişkin sözlerine Menderes, Vatan gazetesinin 13 ve 14 Eylül 1945 tarihli nüshalarında cevap vermiştir. Menderes yazısında, tek parti ile yapılan seçimlerin milletin tercihini ortaya koyan gerçek seçimler olmadığını, milletvekillerinin seçilmediğini, tayin edildiğini ileri sürmüştür. Menderes'in bu sözlerine tepki gösteren Ulus Başyazarı Falih Rıfki Atay, milletvekillerinin atamayla geldiğini söylemenin milletvekillerine hakaret olduğunu ileri sürmüş, "*ağızlarını toplamalılar*" ifadesiyle adeta muhalifleri tehdit etmiştir. Nitekim Atay'ın muhaliflerin susturulmasına yönelik ifadeleri CHP yönetiminde yankısını bulmuş ve Genel Sekreterlik tarafından disiplin soruşturmaları açılarak Menderes ve

Köprülü'den savunmaları istenmiştir. Menderes ve Köprülü savunmalarında partinin temel prensiplerine aykırı olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak parti Başkanlık Divanı, Vatan gazetesinde yer alan yazılarda ifade edilen görüşlerin partinin hareket ve faaliyetlerine zıt görüldüğü kanaatine varmış Menderes ve Köprülü'nün CHP'den ihracına karar vermişlerdir. İhraç kararları üzerine 2 Ekim'de Vatan gazetesine verdiği demeçte *"Ben ve üç arkadaşım milli hâkimiyet esaslarının ve parti prensiplerinin kuvvetlenmesine çalışmaktan başka bir şey yapmadık. Prensiplerden ayrılan biz değiliz, iki arkadaş hakkında ihraç kararı verenlerdir"* diyerek tepki gösteren Refik Koraltan da bir süre sonra aynı akıbete uğramış, partiden ihraç edilmiştir. Celal Bayar ise, tepkisini önce milletvekilliğinden, daha sonra da partisinden istifa ederek vermiştir.

Ahmet Emin Yalman, ihraçları değerlendirirken Menderes ve Köprülü'nün yazılarının parti prensiplerine aykırı olmadığını, tersine, partinin, bu temel hedefler doğrultusunda yönetilmesi yönünde talepleri dile getirdiklerini belirtmiş, ihraçları, *"CHP açısından kötü, ülke açısından hayırlı bir olay"* olarak nitelemiştir.

Gazeteci Cüneyt Arcayürek, Vatan gazetesinin demokrasiye geçiş sürecinde üstlendiği misyonu, *"Ahmet Emin Yalman'ın Vatan'ı, (...) liberal özleyişler için değil, demokratik özgürlüklere atılan adımları güçlü, etken bir biçimde desteklediği için birinci planda bir gazete olarak benimseniyordu"* ifadeleriyle anlatmaktadır (Arcayürek, 1983, s. 102).

Çok partili hayata geçişin en hararetle savunucularından sol eğilimli Zekeriya Sertel de tıpkı Yalman gibi ABD'de eğitim görmüş, eşi Sabiha Sertel ile birlikte yükseköğrenimini Columbia Üniversitesi Gazetecilik Fakültesinde tamamlamıştır. Sertel, 1936'da Ahmet Emin Yalman'ın da ortaklığıyla çıkardığı ancak Yalman'ın ayrılmasından sonra eşi ile birlikte devam ettirdiği Tan gazetesinde tek parti iktidarını eleştiren bir yayın politikası izlemiştir.

Zekeriya Sertel, Tan gazetesinin 24 Eylül 1945 tarihli nüshasında yer alan *"İki Mebus'un Partiden Çıkarılması Hadisesi"* başlıklı başyazıda ihraçları büyük bir tasfiyenin başlangıcı olarak değerlendirmiştir. Sertel, *"Atatürk'ün Mirası"* başlıklı yazısında da Celal Bayar'ın CHP'den istifasını, parti yönetiminin izlediği iç ve dış politikayı protesto amacı taşıdığını ifade etmiştir. (Tan, 1945, s. 1)

Yeni parti kurucuları, Zekeriya Sertel'in Tan gazetesinden yararlanmak istemişler, ancak Zekeriya Sertel'in Tan'ın bir parti yayın organı haline gelmesini kabul etmemesi üzerine eşi Sabiha Sertel'in önerisi ile bir dergi çıkarılması kararlaştırılmış, bu amaçla Ankara'da bir toplantı yapılmıştır. Menderes'in Sertel'le bağlantısı, eşi Berin Hanım'ın akrabası olan, Atatürk döneminin dışişleri bakanlarından, Tevfik Rüştü Aras vasıtasıyla olmuştur. Sertel, *"demokratik hak ve özgürlükleri savunma, devletin yapamadığı işleri devlet denetiminde özel teşebbüse bırakma, Sovyetlerle dostluk ilişkileri kurma, bağımsız ve barışçı bir politika izleme"* şartlarıyla kurulacak yeni partiye destek vereceğini belirtmiştir. Bu ilkeler çerçevesinde mutabık kalındıktan sonra Aras, Tan'da Türk-Sovyet ilişkilerine ilişkin anılarını kaleme almış, bu arada yeni dergi çalışmalarına da başlanmıştır. Anlaşmaya göre Adnan Menderes ve Tevfik Rüştü Aras derginin ilk sayısında birer yazı yazacaklar, Celal Bayar'ın görüşleri de dergiye bir demeç şeklinde konacaktır. Bayar'ın maddi desteğini kabul etmeyen Zekeriya ve Sabiha Sertel, daha

bağımsız bir yayıncılık yapma düşüncesiyle kendi imkânları ile Görüşler dergisini çıkarma kararı almışlardır. Bu sırada Moskova Radyosunda Bayar'dan Sovyet düşmanı diye söz edilmesi, Sovyet yanlısı Sertel'e karşı Bayar'ın daha mesafeli bir tutum takınmasına yol açmıştır.²

Derginin, 1 Aralık 1945'te yayımlanan ilk sayısında "Mecmuamıza yazı yardımı vaadedener" başlığı altında Celal Bayar, Tefik Rüştü Aras, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in isimlerine ve fotoğraflarına yer verilmiştir.³ "Görüşler" adının ilk harfi olan G'nin orak şeklinde dizayn edildiği dergide Sabiha Sertel'in "Zincirli Hürriyet" başlıklı yazısında iktidarın basına yönelik uygulamalarını faşistlik olarak nitelendirmesi ve dergide Sovyetlerle ilişkilerin geliştirilmesine yönelik yazıların bulunması CHP iktidarınca hoş karşılanmamıştır. Tan gazetesinin bir süredir demokrasi taleplerini içeren bir tutum sergilemesi, CHP iktidarını eleştirmesi ve Sovyetler lehine yazılara yer vermesinin yanı sıra, yeni parti kuruluşuna destek amacıyla Görüşler dergisinin çıkarılması bardağı taşıran damla olmuştur.

Hüseyin Cahit Yalçın, 3 Aralık 1945 tarihli Tanin gazetesinin birinci sayfasında manşetten verilen "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı başyazıda komünizm propagandası yapmakla suçladığı Tan gazetesini adeta hedef gösterince üniversite öğrencilerinin başını çektiği bir grup 4 Aralık 1945 günü Tan gazetesini yağmalamıştır. Olayda Tan matbaası tahrip edildiği için Tan gazetesi yayın hayatına son vermek durumunda kalmış, Görüşler dergisi de devam edememiştir. Kaldı ki Görüşler dergisinde adının sol görüşlü yazarlarla birlikte anons edilmesi Celal Bayar'ı da rahatsız etmiştir. Zekeriya Sertel anılarında, gazetesinin kapanmasına yol açan yazıyı Hüseyin Cahit'in hükümetin emri ile yazdığını ileri sürmektedir (1968, s. 268).

Tan gazetesi olayının yaşandığı sıralarda yeni partinin kuruluş çalışmaları da hız kazanmıştır. Kurulacak parti için isim aranırken Celal Bayar "Doğan Güneş" adını önermiş, Ahmet Emin Yalman'ın da beynelmil bir ifade olarak ABD'den verdiği örnekle "Demokrat Parti" adını teklif etmiştir. Bu öneri Bayar ve arkadaşlarıncı hemen kabul edilmiştir. (Yalman, 1997 s. 1321) Yalman yeni parti ile ilgili bilgileri 3 Aralık 1945 tarihli Vatan'da yer alan "Yeni Parti Kurulurken" başlıklı yazıda dile getirmiştir. Yalman, partinin program ve tüzük çalışmalarına katıldığını anlatırken "Ben de Dörtler'in beşincisi durumuna geldim, yıllarca öyle kaldım" (1997, s. 1316) diyerek partinin kuruluşundaki rolünü dile getirmiştir.

² Zekeriya Sertel, siyasi görüşü konusunda Menderes'le olan diyalogunu anılarında şöyle aktarır: (...) Bana komünist olup olmadığını sordu. (...) Adnan Menderes'in bu sorusu büsbütün nedensiz değildi. O sıralarda gerici ve faşist basın bana saldırılarını arttırmıştı. Beni komünist olmakla suçuyorlardı. Adnan Menderes, bu saldırılara ve suçlamalara bakarak benim ağzımı yoklamak istemişti. Bu sürekli saldırılar, halk arasında da böyle bir etki yaratabilirdi. Zaten sağ eğilimli dostlarım, beni komünist sayarlardı. Çünkü onlarla tartışmalarında ben, her vakit sol fikirleri savunurdum. Sağcılar her meselede o kadar dar düşünüyor, o kadar yanlış yargılara varıyorlardı ki, onlara karşı gerçeği ve sol fikirleri savunmaktan kendimi alamazdım. Fakat sol eğilimli dost ve tanıdıklar da bana burjuva derlerdi (1968, s.263).

³ Bu listede bulunan diğer isimler şunlardır: Cami Baykurt, Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Pertev Boratav, Behice Boran, Mediha Berkes, Niyazi Berkes, Hulûsi Şerif, Adnan Cemgil, E. A. Müstecaplıoğlu, Muvaffak Şeref, Dr. Sabire Dosdoğru, Dr. Hulûsi Dosdoğru, Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Nail V. Aziz Nesin.

Yalman gibi Zekeriya Sertel de partinin kuruluşunda aktif rol üstlendiğini beyan etmektedir. Anılarında yeni parti kuruluşu ile ilgili ilk toplantıya kendisinin de davet edildiğini anlatan Sertel, Tevfik Rüştü Aras'ın evinde yapılan toplantıda yeni parti için Cumhuriyet Demokrat Partisi adının önerildiğini dile getirmektedir (1968, s. 161, 162).⁴

Milli Mücadele döneminde Milli İktisat Mecmuasını çıkaran, bir ara Kadro dergisi yazar kadrosunda da yer alan Ahmet Hamdi Başar (Limancı Hamdi) da anılarında belirttiği gibi DP'nin kuruluş çalışmalarına katılmış, programın hazırlanmasına katkı vermiştir (1963, s. 59).

Celal Bayar, 4 Ocak'ta bir basın toplantısı ile yeni partinin kuruluş çalışmalarını tamamladığını açıklamış, Demokrat Parti adını alan yeni siyasi hareket 7 Ocak 1946'da kurulmuştur. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın kurucu olarak yer aldığı partinin kuruluşu gazetelerde birinci sayfadan verilmiş, partinin programı bazı gazetelerde tam metin olarak yayımlanmıştır. Programı tam metin veren gazetelerden biri de CHP'ye yakınlığı ile bilinen Asım Us'un çıkardığı Vakıttır (1946, s. 1, 2).

DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın partinin kurulmasından önce Cumhurbaşkanı İnönü ile bir görüşme yapması DP ile ilgili muvazaa iddialarını beraberinde getirmiştir. Bu iddialar, özellikle Amerikan New York Times gazetesinde DP'den "*Majestelerinin sadık muhalefeti*" diye söz edilmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır (Akandere, 2020, s. 71). Bayar, bu iddiaları reddederken (Tasvir, 1946) DP kurucularından Adnan Menderes de Aydın'da yaptığı bir konuşmada DP'nin, CHP'nin izni ve lütfü ile kurulmuş bir parti olmadığını ifade ederken "*DP bir kukla teşekkül değildir*" demiştir (Vatan, 1946).

1950 seçimleri öncesinde İstanbul basının büyük bölümü DP'ye eğilim duymuştur. Bu dönemde yurt genelinde dağıtımı yapılan günlük gazeteler şunlardır: Akşam, Cumhuriyet, Son Posta, Son Telgraf, Tanin, Tasvir-i Efkâr (1945'ten sonra Tasvir), Ulus, Vakıttır, Vatan, Yeni Sabah. 1948'de yayın hayatına başlayan Hürriyet gazetesini, İzmir'de çıkan ve Ege bölgesine dağıtımı yapılan Yeni Asır gazetesini ve 4 Aralık 1945'te uğradığı saldırı sonrasında kapanmak durumunda kalan Tan gazetesini de eklemek gerekir.

Neredeyse Ulus, Akşam ve Vakıttır-Yeni Gazete dışında CHP'ye destek veren gazete kalmamış, bazı gazeteler yürürlükteki yasalar yüzünden açıkça DP yanında yer aldığını belli etmese de tarafsızlık politikası adı altında muhalefetin haberlerini de yansıtarak DP'ye dolaylı destek sağlamışlardır. DP'yi destekleyenlerin başında bu partinin yayın organı mahiyetindeki Mümtaz Faik Fenik tarafından 30 Nisan 1949'da çıkarılmaya başlanan, Zafer gazetesi

⁴ Sertel'in anılarında yer alan DP'nin kuruluşu ile ilgili bölüm şöyledir:

Ankara'da istasyonda Tevfik Rüştü Aras'ın ve Adnan Menderes'in yeğeni olan Özdemir beni karşıladı. Doğruca, Tevfik Rüştü Aras'ın Bahçelievler'deki evine gittik. Celâl Bayar'la Adnan Menderes de oradaydılar. İlk toplantıyı burada yaptık. Önce yeni partinin amacı ve programı konuşuldu. Herkes demokrasi üzerinde birleşiyordu. Çünkü tek parti ve tek şef sisteminden herkesin ağız yanmıştı. En çok konuşan da Adnan Menderes'ti. Daha o gün bu işin önderi olmak istediğini anlamak güç değildi. (...) Birkaç günlük toplantıdan sonra önce partinin «Cumhuriyet Demokrat Partisi» adını taşıması kararlaştırıldı. Partinin amacını gösteren ilk maddesi de şöyle kaleme alındı: «Cumhuriyet Demokrat Partisi, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve genel politikanın demokratik bir görüş ve anlayışla yürütülmesine hizmet amacıyla kurulmuştur.» Böylece Demokrat Partinin ilk temeli 1945 yılında atılmış oldu.

gelmektedir. Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesi de kuruluş sürecinde olduğu gibi bu dönemde de DP'ye yoğun destek vermiştir. Muhalefet döneminde DP'li yöneticilere sayfalarını açan bir diğer gazete de Tasvir'dir. Ziyad Ebuzyiya'nın kapatılan Tasvir-i Efkâr'ın yerine çıkardığı gazetede özellikle Fuat Köprülü'nün hükümete yönelik muhalif yazılarına yer verilmiştir. Demokrasi cephesine zamanla Yeni Sabah, Yeni Dünya, Son Posta, Yeni İstanbul, Hürriyet ve Milliyet gazeteleri de katılmıştır. Anadolu'da da DP'yi destekleyen yerel gazeteler ortaya çıkmıştır. Bunların arasında en dikkat çeken, İzmir'de yayınlanan Yeni Asır gazetesidir.

Seçimler öncesinde CHP iktidarı basın alanında yeni adımlar atmasına, basın kanunu değişikliği için çalışma başlatmasına rağmen basın özgürlüğü adına gelişme sağlayacak yasal düzenlemeleri yeni Meclis ve yeni iktidar yapacaktır. 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrasında iktidar artık Demokrat Parti'nindir.

DP İktidarının Basınla İlişkilerinde Olumlu Dönem (1950-1954)

Demokrat Parti'nin "demokrasi" ve "yeter söz milletindir" sloganı ile millet egemenliği vaatleriyle girdiği 14 Mayıs 1950 seçimlerinde yüzde 55,2 oyla 416 milletvekili çıkararak kesin bir zafer elde etmiş ve çoğunluk sisteminin bir sonucu olarak parlamentodaki sandalye sayısının yüzde 85'ine sahip olmuştur.

Demokrat Parti'nin iktidara gelir gelmez ele aldığı konuların başında basın gelmektedir. Bir yandan basın mevzuatının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar başlatılırken, bir yandan da basınla ilgili kamu kurumlarına yeni yöneticiler atanmıştır. Basın Yayın Genel Müdürlüğü Başbakanlığa bağlanmış⁵, görevden ayrılan Ahmet Şükrü Esmer'in yerine Dr. Abdülhalim Alyot genel müdürlüğe getirilmiştir. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, basını kontrol eden bir kurum olmaktan çok daha liberal bir çalışma tarzı ile basın-hükümet ilişkilerini düzenleyici bir yapıya kavuşturulmuş, bilgilendirme faaliyetleri ile iç ve dış tanıtıma önem verilmiştir (Er, 2003, s. 127).

Anadolu Ajansı Genel Müdürlüğüne 1951 yılında Saim Uray, ardından Şerif Arzık, onun vefatından ⁶ sonra Firuzan Tekil getirilmiştir. Anadolu Ajansı yönetim kurulu değiştirilmiş, Zafer gazetesi yazarı iken milletvekili olan Bahadır Dülger de 1953'te yönetim kuruluna girmiştir.

Demokrat Parti döneminde basın yayın alanındaki önemli bir gelişmelerden biri 1950 yılında cumhuriyet döneminin ilk özel haber ajansı olan Türk Haberler Ajansı'nın (THA) kurulmasıdır. Gazeteci Kadri Kayabal tarafından kurulan ajans, Bakanlar Kurulu tarafından kamu yararına çalışan kuruluş olarak kabul edilmiş ve ajansa devlet desteği sağlanmıştır.

Bu dönemin en etkili gazetelerinden biri Hürriyet'tir. 1948 yılında kurulan gazete, Türk basınına getirdiği yorum yerine haber ve fotoğrafa ağırlık veren Hürriyet, kısa zamanda en

⁵ 3. Menderes hükümeti döneminde Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı kurulmuş, Basın Yayın Genel Müdürlüğü de bu bakanlığa bağlanmıştır.

⁶ Arzık, Başbakan Andan Menderes'in sağ kurtulduğu 17 Şubat 1959'da Londra'da meydana gelen uçak kazasında hayatını kaybetmiştir.

çok satan gazete olmuş, 1950’de 83 bin olan günlük tirajını 1951’de 100 bine, ilerleyen yıllarda özellikle Kıbrıs konusundaki yayınlarıyla yarım milyona çıkartmıştır.

Dönemin bir diğer önemli gazetesi ise DP yöneticilerinin de desteğiyle kurulan Milliyet’tir. Başlangıçta DP yanlısı bir yayın politikası izleyen Milliyet’in yanı sıra yaklaşık 40-50 bin dolayında tirajları bulunan Cumhuriyet, Akşam, Vatan, Tasvir, Tercüman ve Yeni Sabah gazeteleri de dönemin etkili gazeteleri arasındadır. Ulus gazetesi CHP’nin, Zafer gazetesi ise DP’nin yayın organı mahiyetindedir.

DP iktidarının ilk döneminde sansür olarak nitelenebilecek uygulamalar kaldırılmış, basın daha özgür bir çalışma alanı bulmuş, başyazıya dayalı gazetecilik yerine daha fazla habere ve fotoğrafa yer veren, yorumdan çok haberciliğe dayalı bir içerik değişimine gidilmeye başlanmıştır. Gazete sayıları artarken, siyasetteki değişim ve hareketliliğe paralel olarak gazetelerin Ankara büroları da çoğalmış, parlamentoda düzenli muhabir bulundurulmaya başlanmış, “*parlamento muhabiri*” kavramı doğmuştur.

Yine ilk dönemin olumlu uygulamaları çerçevesinde gazetelerin kağıt temini serbest bırakılmış, gazetelerin okurun eline daha hızlı biçimde ulaşmasını sağlamak amacıyla dağıtım sistemi düzenlenmiş, gazete dağıtımında hava yolu da devreye konulmuştur. Sağlanan desteklerle basın ekonomik anlamda gelişmiş, basın alanı bir meslekî tutku olmaktan çıkarılarak ticari bir sektör haline dönüştürülmüştür. Liberal anlayışın bir sonucu olarak sermaye birikimi olanlar gazete sahibi olmaya başlamış, madenciler, armatörler, borsacılar hatta bazı sanayiciler basın alanına girmişler, bunlardan bir kısmı belli süre bir başarı yakalarken çoğu basın sektöründe uzun süre tutunamamıştır (Demirkent, 1995, s. 20).

İlerleyen yıllarda iktidarın gazetelere ekonomik destek sağlaması “besleme basın” kavramını gündeme getirecektir. Bu arada Kore Savaşı’nın meydana getirdiği ekonomik daralma sebebiyle basına yönelik destekler zayıflayacak, hatta tasarrufa dönük önlemler almak zorunda kalınacak, bu durum da basının iktidara yönelik tutumunu değiştirmeye yol açacaktır.

Gazeteci Milletvekilleri

Tek parti döneminde CHP, gazetecileri milletvekili yaparak basının muhalefetini önlemek istemiş, aynı zamanda gazeteci milletvekillerini icra faaliyetinin içine dahil ederek iktidar-basın ilişkilerini kontrol altına almaya çalışmıştı. Demokrat Parti de 1950 seçimlerinde benzer taktiği izleyerek basın mensuplarına aday listelerinde yer vermiş, seçimlerde büyük başarı sağlayınca dönemin önemli gazetecileri DP listesinden parlamentoya girmiştir. Ancak bu milletvekillerinden bir bölümü ilerleyen zaman içinde DP’den ayrılacaklardır.

1950 seçimleri sonunda Meclise giren gazeteci milletvekilleri arasında dönemin önde gelen gazetecileri vardır. Tasvir-i Efkâr, Son Saat, Tasvir gibi gazeteleri çıkaran Ziyad Ebüzziya ile Sebilürreşat dergisi Tasvir-i Efkâr ve Cumhuriyet gazeteleri yazarlarından Ömer Rıza Doğrul Konya’dan, Tasvir gazetesi başyazarı Cihat Baban İzmir’den, Son Saat ve Son Posta gazetelerinin ortaklarından Selim Ragıp Emeç Bursa’dan, Zafer gazetesi sahibi Mümtaz

Faik Fenik Ankara'dan, aynı gazetenin yazarlarından Firüzan Tekil İstanbul'dan, Bahadır Dülger Erzurum'dan, Türk Sesi gazetesi sahibi Mükerrerem Sarol İstanbul'dan, Le Levant ve Yeni Asır gazetelerinin sahip ve başyazarı Behzat Bilgin İzmir'den, Son Telgraf gazetesi yazarı Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu Manisa'dan, Balıkesir Postası adlı yerel gazetesinin sahibi Sıtkı Yırcalı Balıkesir'den, Adana'da yerel gazetecilik yapan Cezmi Türk Seyhan'dan (Adana), İleri Hukuk dergisi yazarlarından Mahmut Goloğlu Trabzon'dan milletvekili seçilmişlerdir.

Demokrat Parti listesinden milletvekili olan isimler arasında Halide Edib Adıvar (İzmir), Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Samet Ağaoğlu (Manisa), Faruk Nafiz Çamlıbel (İstanbul), Arif Nihat Asya (Seyhan/Adana), Remzi Oğuz Arık (Seyhan/Adana) Ali Canip Yöntem (Bursa), Vasfi Mahir Kocatürk (Gümüşhane) gibi yazar ve şairlerin yanı sıra Limancı Hamdi olarak tanınan, bir dönem Milli İktisat Mecmuasını çıkaran, bir ara Kadro dergisinde de yazan Ahmet Hamdi Başar (İstanbul) da bulunmaktadır.

Demokrat Parti listesinden parlamento'ya giren gazeteciler arasında en dikkat çeken isim Muğla'dan Milletvekili olan Cumhuriyet Gazetesinin sahibi Nadir Nadi'dir. Nadi, seçildikten sonra tercihini bağımsız milletvekilliğinden yana kullanmıştır. Halide Edib Adıvar da seçildikten sonra milletvekilliğine bağımsız olarak devam etmiştir.

DP'nin üç dönemlik iktidarında parlamenterlik yapmış gazeteciler ya da gazete veya dergilerde yazıları yer almış isimler şunlardır:

Ali İhsan Sabis, Selahattin Başkan, İsmail Aşkın, Mehmet Özbey, Kazım Arar, Abdurrahman Ferit Alpiskender, Mehmet Şevki Yazman, Emrullah Nutku, Arif Doğan Köymen, Adnan Tüfekçioğlu, Nazlı Tlabar, Osman Kapani, Ziya Termen, Saffet Gürol, Fevzi Boztepe, Reşat Güçlü, Mekki Said Esen, Hilmi Çeltikçioğlu, Ragıp Karaosmanoğlu (Selimgil), Veysel Varol, Nüzhet Unat, Ömer Saadettin Yalım, Enver Batumlu, Muzafeer Harunoğlu, Bahri Turgut Okaygün, Abdülaziz Özbay, Şerafettin Saraçoğlu, Hüsamettin Coşkun, Mehmet Erdem, Abdülhalim Tevfik Alyot, Abdülhamit Dedelek, Mehmet Faruk Gürtunca, Ahmet Muzaffer Aktoğanlı, Seki Cemal Bakiçelebioğlu, Şubuf Sezai Akdağ, Burhan Belge, Nusret Kuruoğlu (Asker, 2009, s. 130-133).

İktidarının ilk yıllarında basın büyük bölümü DP'ye destek verirken CHP'nin yayın organı Ulus, muhalif çizgisini sürdürmüştür. Tanin'in kapanmasından sonra Ulus'un Başyazarlığını üstlenen Hüseyin Cahit Yalçın, DP'ye en ağır eleştirilerde bulunan gazetecilerin başında gelmiştir. Yalçın, 28 Ekim 1950 tarihli Ulus'ta yer alan, "Demokrat Parti" başlıklı yazısında başarısını sevinçle karşılamış insanların bile 5 aylık DP iktidarında hüsrana uğradıklarını ileri sürmüştür, DP'nin ülkeyi idare etme ehil ve liyakatine sahip bir parti olmadığını iddia etmiştir. Eleştirilerinin dozunu artıran Yalçın'ın, 9 Eylül 1951 tarihli Ulus'taki "Gözü Kapalı Oy Verme" başlıklı yazısı bardağı taşıran damla olmuş, TBMM'nin "manevi şahsiyetini tahkir" gerekçesiyle milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmıştır. 1953'te Ulus gazetesinin kapatılmasından sonra yerine çıkan Halkçı gazetesindeki başyazarlarında da DP'ye ve Başbakan Adnan Menderes'e yönelik eleştirilerini sürdüren Hüseyin Cahit Yalçın, 24 Eylül 1954'te 26 ay 20 gün hapis cezasına çarptırılmış ve 79 yaşında cezaevine girmiştir.

DP'ye yönelik en sert eleştirilerde bulunan yayın organlarından biri de Akis mecmuasıdır. Dergi, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün kızı Özden ile evlenince kendisinden "*milli damat*" olarak söz edilen gazeteci Metin Toker tarafından 1954 yılında çıkarılmıştır. Zafer'de çalışırken DP yanlısı bir tutum içinde olan Toker, Akis'te tam tersi bir tutum takınmış, bu yüzden dergisi sık sık kapanmış, kendisi de defalarca yargı karşısına çıkmış, hapis yatmıştır.⁷

Basının büyük bölümünün ilk yıllarda DP'ye destek vermesinde basının önde gelen isimlerinin DP listesinden milletvekili yapılmasının yanı sıra basın mevzuatında yapılan iyileştirmelerin de payı vardır. DP iktidarı hükümet programında basın alanında yapılması planlanan değişikliklere de yer vererek bu beklentinin farkında olduğunu hissettirmiş, DP iktidarının ilk yasama çalışmalarını basınla ilgili düzenlemeler oluşturmuştur.

Basın Mevzuatında Yapılan İyileştirmeler

DP'nin iktidara gelir gelmez çıkardığı kanunlardan biri basın suçlarını da kapsayan af kanunu olmuştur. 14 Temmuz 1950 günü TBMM'de kabul edilen ve ertesi gün Resmi Gazetede neşredilerek yürürlüğe giren 5677 sayılı kanunun ilk maddesinde "*15 Mayıs 1950 tarihinden önce işlenen suçlar hakkında takibat yapılmayacağı ve hükmedilmiş cezaların infaz olunamayacağı*" belirtilerek genel bir af çıkarılmıştır. Basın suçlarını da kapsayan kanunun ikinci maddesinde af kapsamı dışında kalan suçlar sayılmıştır. Bunlar arasında komünizm propagandası ile ilgili Ceza Kanununun 141 ve 142. Maddeleri kapsamındaki suçlar da vardır.

Af kanununun hemen ardından yapılan bir başka yasal düzenleme, demokratik bir açılım sağlayan Basın Kanunu'nu olmuştur. TBMM'nin 15 Temmuz 1950'de kabul ettiği 5680 sayılı Basın Kanunu'nun gerekçesinde, kamuoyunun temsilcisi olarak nitelenen basının, demokratik düzenin güçlenmesi ve gelişmesinin de aracı olduğu belirtilmiş, "*basın ve yayının kendisinden beklenen görevleri yapabilmesi için bağımsızlığının sağlanması zaruridir.*" denmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1950, s. 55).

Kanun tasarısının Meclis'te görüşülmesi sırasında DP'li bazı gazeteci milletvekillerinin ısrarıyla aile mahremiyeti ile ilgili yayınların cezalandırılmasına ilişkin 31. maddede değişiklik yapılmıştır. DP Seyhan Milletvekili Cezmi Türk, bu düzenlemenin, kamuoyu adına hükümeti denetleme görevi bulunan basının bu işlevini yerine getirmesine engel olduğunu savunurken, DP Trabzon Milletvekili Mahmut Goloğlu tasarıda yer alan "*imâ tarikiyle*" ifadesine tepki göstermiştir. Muğla Milletvekili Nadir Nadi de "*Hepimiz memleket hizmetinde vazife kabul ettiğimiz zaman hususi hayatımızı en ince tarafına kadar milletin önüne sermeye mecburuz*" ifadeleri ile eleştiricilere destek vermiştir. Maddeye karşı çıkanlardan DP Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı da kamu hizmeti görenlerin, hayatlarının bütün safhalarında millete mal olduklarını

⁷ 1955 yılında CHP lideri İsmet İnönü'nün kızı Özden hanımla evlenen Metin Toker, Akis dergisindeki muhalif yazıları sebebiyle hapis cezası almış, yaklaşık iki yıl hapis yatmış; dergisi Akis de sık sık kapatılmıştır. Gazeteci Oktay Ekşi, Metin Toker'in vefatı dolayısıyla 19 Temmuz 2002'de Hürriyet gazetesinde neşredilen yazısında Mükerrer Sarol'un 1958 yılında kendisine, "*Metin Toker'in Akis Dergisi'yle Demokrat Parti iktidarına verdiği zarar, CHP'nin verebildiğinin 40 katıdır*" dediğini aktarmaktadır.

ve milletin denetimine tabi bulduklarını ifade ederek, “Millet, kontrolünü teker teker yapacak değildir, onu da ancak basın vasıtasıyla yapar.” diyerek itirazcılara destek vermiştir. Sonunda Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı, Zonguldak Milletvekili Fehmi Açıksöz, Malatya Milletvekili Nuri Ocakçıoğlu ve Sivas Milletvekili İlhan Dizdar’ın aynı mahiyetteki önermeleri kabul edilerek madde kanun metninden çıkarılmıştır. Hükümet tarafından getirilen tasarının bir maddesinin, iktidar partisinin gazeteci kökenli milletvekillerinin girişimiyle Meclis tarafından kaldırılması, 1950 seçimlerinde iktidarı değiştirerek önemli bir adım atan Türk demokrasisinin geldiği noktayı göstermesi bakımından anlamlı sayılsa da Başbakan Adnan Menderes bu gelişmeden hoşlanmayacaktır. Tasarıdan çıkarılan bu hüküm, ileride daha ağır bir şekilde Meclis gündemine gelecek ve parti içinde bölünme noktasına kadar varan tartışmalara yol açacaktır.

Basın Kanunu’nun demokratikleşme temelinde getirdiği en önemli değişiklik, yürürlükten kaldırılan 1931 tarih ve 1881 sayılı Basın Kanunu’nun, önce hükümete daha sonra mahkemelere gazete kapatma yetkisi veren ellinci maddesinin tümüyle kaldırılmasıdır. Ancak eski basın kanununun elli birinci maddesinde yer alan yurt dışı yayınların bakanlar kurulu tarafından yasaklanmasına imkân sağlayan hüküm yeni basın kanununda da yerini korumuştur (Resmi Gazete, 1950, s. 18808-18811).

Yeni kanun, basın mensupları ve basın kuruluşları tarafından olumlu bulunmuş, gazetelerin büyük bölümü tarafından desteklenmiştir. Yalnızca CHP’nin yayın organı durumundaki Ulus gazetesi “ekspres kanun” diye nitelediği yasanın yetersiz olduğunu, beklentileri karşılamadığını savunmuştur. (Ulus, 1950)

DP iktidarı, basın ve yayın faaliyetleri ile ilgili hususları Basın Kanunu’nda düzenlerken, süreli yayınlar dışında kalan basın faaliyetleri ile ilgili olarak Matbaalar Kanunu adıyla 5681 sayılı ayrı bir kanun çıkarılmıştır (Resmi Gazete, 1950, s. 18811).

DP iktidarının ilk döneminde gerçekleştirilen basınla ilgili önemli düzenlemelerden biri de 5953 sayılı “Basın Meslekinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun”dur. TBMM’nin 13 Haziran 1952’deki birleşiminde kabul edilen, gazetecilerin çalışma şartlarını ve mesleki haklarını düzenleyen kanun, bu alanda çıkarılmış ilk kanun olması açısından önemlidir. (Resmi Gazete, 1952, s. 3961-3964) Bu kanunun gazetecileri koruyan hükümleri ile gazeteciler üzerinde sağladığı iş güvencesi ve sosyal haklar, Demokrat Parti ile gazeteciler arasındaki olumlu ilişkiyi pekiştirmiştir.

DP’nin iktidara gelişinin hemen ardından peş peşe gerçekleştirdiği bu düzenlemeler büyük bölümüyle basın camiasında olumlu karşılanmış, basın özgürlüğü için verilen mücadelenin amacına ulaştığı şeklinde bir algı oluşmuştur. Bu özgürlük ortamı, basında bir özgüven oluşumuna da zemin hazırlamış, adeta basın yasaklı dönemlerin acısını çıkartırcasına yayınlar yapmaya başlamıştır. Ancak bu özgürlük havası uzun sürmeyecektir.

İktidar-Basın İlişkilerinin Bozulması

Gerek muhalefet döneminde ve gerekse seçimler sırasında basının desteğini almış olmaktan dolayı, basının önündeki engelleri kaldırmayı, basının önünü açmayı, demokratik ve özgürlükçü yaklaşımın bir gereği kabul eden DP iktidarı, aynı zamanda bunu seçimlerde basının verdiği desteğe karşı bir vefa görevi de saymıştır.

Ne var ki basının büyük bölümünün DP iktidarının ilk dönemindeki neredeyse sınırsız desteği, ikinci dönemden itibaren gerilemeye başlamıştır. DP iktidarı ile basın arasında ilişkilerin bozulmasında hükümetin kişi haklarının korunması konusundaki ısrarcı yaklaşımı etkili olmuştur.

Basın Mevzuatında Yapılan Kısıtlayıcı Düzenlemeler

Türkiye Büyük Millet Meclisinde 9 Temmuz 1953'te kabul edilen 6123 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanunda, basınla ilgili düzenlemelere de yer verilmiştir. Ceza kanunun hakaret ve kişilik haklarına saldırı suçlarını düzenleyen 266. Maddesinde hakaretin devlet memurları, güvenlik güçleri, yargı mensupları, milletvekilleri ve belediye üyelerine yapılması halinde artırılan cezalar, bu tür suçların basın yoluyla işlenmesi halinde katlanmaktadır. Özellikle Bakanlar Kurulu üyeleri hakkında takibat başlatılabilmemesinin şikâyete bağlı olmaktan çıkarılması, bu durumda Cumhuriyet Savcılarının resen harekete geçmesinin önünün açılması sadece muhalefette değil, basında da eleştirilere yol açmış, ispat hakkı tartışmalarını beraberinde getirmiştir (Resmi Gazete, 1953, s. 6693).

Demokrat Parti'nin basınla ilişkilerinin bozulmasına yol açan bir başka yasal düzenleme de 1954 seçimleri öncesinde çıkarılan 6334 sayılı "Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun"dur. Meclis'te 9 Mart 1954 tarihinde kabul edilen kanunla, "namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi ya da hakarete bulunulması, itibar kırarak, şöhret veya servete zarar verebilecek isnatta bulunulması, rızaya aykırı olarak kişi ve aile hallerinin teşhiri ya da tecavüz, hakaret, isnat veya teşhire maruz bırakma tehdidinde bulunulması durumlarında" 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve bin liradan 10 bin liraya kadar ağır para cezası getirilmiştir. Kanun, bu suçların "resmi sıfatı bulunan kişiler aleyhine işlenmesi" halinde cezanın üçte birden yarıya kadar artırılabilmesine imkân vermektedir. Kanunun "Devletin siyasi veya malî itibarını sarsacak veya âmmenin telâş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyetteki vesikaları neşredenler 1 seneden 3 seneye kadar hapis ve (2 500) liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılırlar." şeklindeki üçüncü maddesi basının büyük tepkisini çekmiştir. Maddeye göre bu tür yayınların tekrarı halinde cezalar katlanarak uygulanacaktır. Kanunun altıncı maddesine göre bu kanun hükümleri söz konusu fiillerin radyo yoluyla işlenmesi halinde de uygulanacaktır (Resmi Gazete, 1954, s. 8653).

Söz konusu kanunun görüşülmesi sırasında kişilik hakları ve ispat hakkı konusu sert tartışmalara yol açmış, muhalefetten gelen eleştiriler, basın özgürlüğünün geriye götürüldüğü, besleme basın yaratıldığı çerçevesinde yoğunlaşmış, iktidarın bu kanunla "basını susturmak istediği" ileri sürülmüştür.

DP Milletvekilleri Fethi Çelikbaş ve arkadaşları Başbakan Menderes'in karşı tutumuna rağmen 2 Mayıs 1955'te Meclis'e "ispat hakkı" ile ilgili bir önerge vermişlerdir. Önergeyi imzalayanlar arasında Ekrem Alican, Enver Güreli, Raif Aybar, Seyfi Kurtbek gibi isimler vardır. Bir süre sonra Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Ekrem Hayri Üstündağ da 15 Eylül 1955 günü Meclis Başkanlığına başvurarak imzalarına katılmışlardır.

Başbakan Adnan Menderes Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun İstanbul'da azınlıklara yönelik kanlı 6-7 Eylül olaylarının hemen ardından ve partinin büyük kongreye hazırlandığı bir sırada "ispatçılara" katılmasına oldukça içerlemiştir (Burçak, 1998, s. 332).

Daha sonraki katılımlarla birlikte grubun sayısı 19'a ulaşmıştır. Aralarında Menderes kabinelerinde bakanlık yapmış isimlerin de bulunduğu bu muhalefet hareketi derhal basında ve kamuoyunda yankısını bulmuştur (Ahmad, 1992, s. 70,113)

İmzacı milletvekilleri parti disiplinine aykırı tutumları gerekçesiyle Haysiyet Divanına verilmiş, Haysiyet Divanı da Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Sabahattin Çıracıoğlu, Ziyad Ebüzziya, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, İsmail Hakkı Akyüz, Safaeddin Karanakçı ve Ragıp Osmanoğlu'nun partiden ihracını kararlaştırmıştır. Bunun üzerine diğer 10 imzacı milletvekili de partiden istifa etmişlerdir.

"İspat hakkı" önergesi ile başlayan 19'lar hareketi, 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisinin kurulması ile sonuçlanmıştır. Böylece zaferle çıktığı 1954 seçimlerinin hemen ardından bölünme ile karşılaşan DP, kenti içinden bir muhalefet partisi doğurmuştur.

Menderes kabinelerinde Devlet ve İçişleri Bakanlığı da yapmış olmasına rağmen, DP'nin 1954'te izlediği basın politikasını özgürlüklerin geriye götürüldüğü gerekçesiyle eleştirerek parti DP'den edilen Manisa Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu 1955 yılında Hürriyet Partisi'nin kurucusu ve genel başkanı olmuştur. Konya Milletvekili Ziyad Ebüzziya da DP'den ihraç edildikten sonra Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasına katılmıştır. Hürriyet Partisi'ne geçen milletvekilleri arasında Manisa'dan milletvekili seçilen Hamdullah Suphi Tanrıöver ile İzmir Milletvekili Cihat Baban da bulunmaktadır. (İnuğur, 1978, s. 147). Baban'ın 1960 ihtilalinden sonra Basın Yayın ve Turizm Bakanı olması ve Kurucu Meclis'te CHP temsilcisi olarak görev alması dikkat çekicidir. Zaten 1957 seçimlerinde varlık gösteremeyen Hürriyet Partisi de 1958 yılında feshedilmiş, üyelerinin çoğu CHP'ye katılmıştır.

Basın özgürlüğü konusunda partisi ile ters düşen gazeteci milletvekillerinden biri de Cezmi Türk'tür. Türk, DP'den ayrıldıktan sonra 1952 yılında kurulan Türkiye Köylü Partisi'ne katılmış, Menderes ve DP iktidarına karşı sert bir muhalefet yürütmüştür. DP listesinden parlamentoya giren Remzi Oğuz Arık da 1952 yılında DP'den ayrılarak Türkiye Köylü Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır. Basın politikasındaki değişim sebebiyle DP'den ayrılan bir diğer isim de Ahmet Hamdi Başar'dır.

Basınla ilişkilerde gerilimi artıran bir başka gelişme de basına yeni cezalar ve kısıtlamalar getiren 7 Haziran 1956 tarihli 6732 ve 6733 sayılı kanunlardır. İki yıl önce çıkarılan "Neşir Yolile veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun"un adı "Neşir Yolile veya

Radyo ile Yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun” olarak değiştirilmiş, önceki kanunda yer alan kişilik haklarına saldırı niteliğindeki suçlar ve devlet aleyhine işlenen suçlarla ilgili cezalar artırılmıştır. Kanunun üçüncü maddesinde devletin siyasi veya malî itibarına dokunabilecek veya kamuoyunu telaş ve heyecana sürükleyebilecek, halkın devlete olan güveninin sarsacak, kamuoyunun huzurunu bozacak ve devletin dış itibarını olumsuz etkileyecek nitelikte yalan haber ve benzeri yayımları yapanlar hakkında bir yıldan 3 yıla kadar hapis ve 10 bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası öngörülmüştür (Resmi Gazete, 1956, s. 14505).

Aynı gün çıkarılan ikinci kanun ise Basın Kanunu’nun 4, 5, 7, 8, 13, 16, 17, 19, 25, 29, 30, 32, 34 ve 39 uncu maddelerini yeniden düzenlemiş ve kanuna 3 geçici madde eklenmiştir. Muhalefetin ve basın, basın özgürlüğünü sınırladığı gerekçesi ile karşı çıktığı yeni yasal düzenleme ile basında sorumlu müdür olabilmek için en az lise mezunu olmak zorunlu hale getirilmiş; 6 aydan fazla hapis cezasına mahkûm olanlarla resmî mercileri iffal, iftira, yalan şahitliği ve yalan yere yemin, sahtekârlık, müstehcen ve hayâsızca yayın yapma, fuhşa tahrik, hırsızlık, dolandırıcılık, hileli iflâs, güveni kötüye kullanma gibi suçların birinden hükümlü bulunanların gazetecilik yapması yasaklanmıştır. Yine kanunla gazeteci sanıkların, mahkûmiyetleri kesinleşmeden tutuklanmalarına imkan sağlanırken, Basın Kanunu’na giren veya basın yolu ile işlenen suçlara ilişkin dâvalar acele işlerden sayılmış, bu tür dâvalara adli tatil zamanında da bakılması öngörülmüştür (Resmi Gazete, 1956, s. 14506-14507).

Her iki yasanın görüşülmesi sırasında Mecliste sert tartışmalar yaşanmıştır. Nadir Nadi, kanunun aceleye getirildiğini belirterek yeniden düzenlenmesini isterken CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, tasarıları “*kapalı ve karanlık bir rejime kati olarak dönmek kararının en kuvvetli delili*” olarak nitelemiş, iktidarı basını susturmak ve katı bir rejim getirmekle suçlamıştır. İnönü’den sonra Hürriyet Partisi adına konuşan Turan Güneş de benzer eleştirilerde bulunurken, tasarılarla getirilen cezalarla “*artık basın hürriyetinin değil, basının bile kalmayacağını*” ileri sürmüştür. Cumhuriyetçi Millet Partisi adına konuşan Osman Bölükbaşı ise basını korkutarak eleştirileri asgariye indirmenin amaçlandığını belirtmiş, iktidar mensuplarının daha önceki basınla ilişkilerinin çeliştiğini ifade ederek “*Menderes Menderes’i mahkûm ediyor*” demiştir.

Eleştirileri cevaplandıran Başbakan Adnan Menderes ise tek parti dönemindeki basın özgürlüğüne aykırı uygulamalardan örnekler verdiği konuşmasında, anarşik nizam içinde hürriyet ve demokrasinin gelişemeyeceğini belirterek getirilen düzenlemelerle hakiki hürriyetin temelini attıklarını savunmuş, “*Nâdan ellerin cesaretini kıracağız.*” demiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1956, s. 92-210).

Kanunların görüşülmesi sırasında yapılan eleştiriler Meclis çatısı altında kalmayacak, basında ve kamuoyunda hükümet aleyhinde geniş bir kampanya başlatılacaktır.

Resmi İlan Dağıtımındaki Dengesizlik

DP iktidarını basınla karşı karşıya getiren uygulamalardan biri de resmi ilan dağıtımındaki dengesizlikler olmuştur. DP'nin muhalefette olduğu dönemde resmi ilanlardan aslan payını tirajı düşük olmasına rağmen CHP'nin yayın organı durumundaki Ulus gazetesi alırken, DP'nin iktidar olmasından sonra durum tersine dönmüş, DP'nin yayın organı durumundaki Zafer gazetesinin ilan payı artarken, Ulus gazetesinin ilanları kesilmiştir.

Resmi ilan konusunda 13 Eylül 1950'de bir düzenleme yapılarak resmi ilan verilecek gazetelerin nitelikleri yeniden belirlenirken 4 Temmuz 1951 'de yapılan düzenleme ile ilanların dağıtımı Bakanlığın takdirine bırakılmış, 11 Temmuz 1953'teki üçüncü düzenleme ile 1951'deki madde yürürlükten kaldırılarak resmi ilanların gazeteler arasında ayırım gözetilmeden dağıtılması ilkesi benimsenmiştir. Ancak *"esaslı bir gazetenin çıkarılması için gerekli şartları haiz ve tesisleri vücuda getirmiş ve kendi imkânları ile varlıklarını en az bir sene temin edebilecek gazeteler hariç, en az 6 aylık neşir hayatını doldurmayan gazetelere"* ilan verilemeyeceği belirtilmiştir. Bu hükmün, CHP'nin yayın organı Ulus'u devre dışı bırakmak için getirildiği yorumları yapılmıştır. Nitekim bu gazete 4 yıl süreyle ilan alamamıştır.

Söz konusu düzenleme ile kamu düzenini bozucu ve vatandaşlar arasında ayrılık ve düşmanlık uyandırmaya yönelik yayın yapan, milli birlik ve beraberliği tehdit eden, şantajda bulunan veya müstehcen yayın yapan gazetelerin resmi ilanlardan yararlanamayacaktır. Düzenlemede resmi ilan yayınlayacak gazetelerin ve ilan bedellerinin Başbakanlık tarafından görevlendirilecek bir komisyon tarafından belirleneceği hükmü de yer almıştır.

27 Kasım 1957'de çıkarılan 9714 sayılı kararnameyle *"Bilumum İlân ve Reklamların Gazete ve Dergilerde Neşri"*ne ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Kararnameye göre ilan ve reklamlar, Türk Basın Birliği Resmî İlânlar Limited Ortaklığı teşkilâtının bulunduğu yerlerde bu ortaklık aracılığıyla dağıtılacak, ilan ve reklam verilmesi uygun görülen gazete ve dergiler, bu ilan ve reklamlar için *"Türk Basın Birliği Resmî İlânlar Limited Ortaklığı"*na bildirilen ilkeler çerçevesinde belirlenecek tarifeye göre pay alacaklardır (Resmi Gazete, 1957, s. 18213). Günlük gazetelerin resmi ilan alabilmelerine ilişkin kıstaslar 3 Ağustos 1959'te yayımlanan 11955 sayılı kararnamede yeniden düzenlenmiştir. (Resmi Gazete, 1959. 22287)

Basında DP iktidarının resmi ilanlar konusundaki tutumu, eşitsiz uygulamalar yapıldığı gerekçesiyle sürekli eleştirilmiştir. DP'nin yaklaşık 10 yıllık iktidarı süresinde resmi ilan ve reklamlardan en fazla yararlanan gazete Zafer olmuştur. Ulus gazetesinin yaklaşık 7 katı ilan alan Zafer'i Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Vatan, Tercüman, Havadis, Apoveymatini, Son Posta, Yeni İstanbul, Hürses, Ankara Telgraf, Ulus, Son Havadis gazeteleri izlemiştir. (Alemdar, 2009a, s. 171, 172)

Kağıt Kısıtlaması

Basının büyük bölümünün DP iktidarına olan desteğini çekmesinin sebeplerinden biri de gazetelerin sayfa sayısına yapılan müdahaleler ve kağıt kısıtlamaları olmuştur.

Bakanlar Kurulunun Milli Koruma Kanununa dayanarak 7 Şubat 1956'da aldığı karara göre Resmî Gazete dışındaki günlük gazetelerden, sayfa ebadı 0,42 x 0,58 metreden daha büyük olan gazeteler haftada 42, bu ebattan küçük olanlar haftada 56 sayfadan fazla yayın yapamayacaklardır. Milli bayram günleri ile Atatürk'ün ölüm yıldönümüne rastlayan günlerde gazetelerin kullanabileceği sayfalar bu sınırlamanın dışında olmakla birlikte günlük 16 sayfayı aşamayacaktır. Bu sınırlamaları aşan ya da piyango veya benzeri nakdi ikramiyeler düzenleyen gazetelere kağıt verilmeyeceği ve kağıt ithaline de izin verilmeyecektir. Kararname gazetelerin iade oranları da yüzde 25 ile sınırlandırırken, gazetelerin tirajlarının Basın Yayın Genel Müdürlüğü ile SEKA'ya bildirilmesini de öngörmektedir. Gazete sahipleri, gerek doğrudan yaptıkları ithalat dâhil, sipariş ettikleri gazete kağıtları hakkında da hükümete, SEKA'ya ve Basın Yayın Genel Müdürlüğüne bilgi vermek zorundadır.

Gazete Kapatmalar ve Mahkûmiyetler

Basın mevzuatında yapılan son düzenlemeler, ilan dağıtımındaki adaletsizlik ve son olarak gazete kağıdına getirilen kağıt kısıtlamalar basında tepki ile karşılanmış, bu kısıtlamalardan etkilenen, daha önce iktidara destek veren Cumhuriyet, Hürriyet, Demokrat İzmir gibi gazeteler iktidarın karşı tavır almaya başlamışlardır.

Döneminin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a göre DP iktidarının ilk altı ayında iktidarın yanında olan basın, altı ayın sonunda muhalefete geçmeye başlamıştır. DP iktidarı döneminde basın özgürlüğü konusunda adımlar atıldığını, "ufak tefek kusurlara bile göz yumulduğunu" ifade eden Bayar, "Haber alma ve haber yayma hürriyeti, dünyanın hiçbir yerinde 1950 ve sonrası Türkiye'sinden daha ileri değildi" demiştir. Bayar'a göre basınla ilişkilerin bozulmasında basının iktidarı yönlendirmeye kalkışmasının etkisi vardır. DP, iktidarını basınla paylaşmak istememiştir:

"Demokrat Parti iktidarı basına geniş bir yetki vermişti. Kendisinden Anayasa uygulamasında yardımlar bekliyordu. Bu sebeple de güveni vardı. Buna karşılık basın, demokrasi mücadelesine gerçekten büyük hizmetlerde bulunduğu için rejimi kendisinin sayıyor, onu destekliyordu. Fakat desteklediği ölçüde de bazı tavsiyelerde bulunuyor, meşru bir yönetim ortağı gibi davranıyordu. Hükümet bu tavsiyeleri tutmadı mı sinirleniyor, bu sefer hükümete çatmağa başlıyordu" (Bayar, 1986, s. 149, 151)

Basının sınırsız bir özgürlük istemesi ve iktidarı yönlendirmeye çalışmasından rahatsız olan DP yönetiminin basınla ilişkilerin bozulmasında muhalif basına karşı takınılan tutumun da etkisi vardır. Özellikle CHP'nin yayın organı durumundaki Ulus gazetesine karşı dışlayıcı bir politika izlenmiş, gazetenin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın Birleşmiş Milletler Filistin Arabulma Komitesi'ndeki Türk Delegeliği görevine son verilmiştir.

1950 yılının sonlarından itibaren Ulus başta olmak üzere muhalif gazetecilere yönelik yargılamalar artmaya başlamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığı Ulus'taki bir yazısı yüzünden 1952 yılında kaldırılmış, süreç içinde Yusuf Ziya Ademhan, Selamı Akpınar, Cüneyt Arcayürek, Cemil Sait Barlas, Beyhan Cenkçi, Bedii Faik, Tarık Halulu, Naim Tirah,

Kemal Toker, Cemalettin Ünlü, Oktay Verel, Ahmet Emin Yalman gibi gazeteciler yargılanmak durumunda kalmışlardır (Alemdar, 2009b, s. 160).

DP'nin CHP'nin mallarının hazineye devredilmesine ilişkin uygulaması, partinin yayın organı olan Ulus'u da etkilemiş, gazete yayın hayatına 'Yeni Ulus' adıyla devam etmiştir.

Başbakan Menderes, kişilik hakları ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmadan önce görüştüğü gazete sahiplerine bilgi vermiştir. Buna rağmen, kanunun çıkmasından sonra özellikle muhalif gazetecilere yönelik uygulamaların basında kartopu gibi giderek artan bir tepkisel tavra dönüşmesine engel olunamamıştır.

1954 seçimleri öncesinde kişilik haklarına saldırı niteliğindeki yayın dolayısıyla kanunun ilk işletildiği süreli yayın CHP Genel Bakanı İsmet İnönü'ye hakaret suçu gerekçesiyle DP yanlısı Öz Demokrat gazetesi olmuştur.⁸ Yeni Ulus Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın Adnan Menderes ve Celal Yardımcı aleyhindeki yazılarından dolayı 24 Eylül 1954'te 26 ay 20 gün hapis cezasına çarptırılması ve iki yıl önce dokunulmazlığı kaldırılmış olan Yalçın'ın 1 Aralık 1954'te 79 yaşında cezaevine konulması büyük yankı uyandırmıştır. Bu durum, basın DP iktidarına karşı tavır almasına sebep olurken dış basında da tepki ile karşılanmış, hasta ve yaşlı Hüseyin Cahit'in serbest bırakılması için kampanyalar açılmıştır. Bir süre tedavi amacıyla cezaevinden hastaneye gönderilen Hüseyin Cahit, yaklaşık 3 aylık mahkûmiyetin ardından Bakanlar Kurulu'nun af kararı ile 19 Mart 1955'te serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılmasından sonra daha ılımlı bir üslup kullanmaya başlayan Yalçın,⁹ bu tutumunu uzun sürdürmemiş, aday olduğu 1957 seçimleri öncesinde yeniden ağır eleştirilere başlamıştır.¹⁰

Özellikle 1953'ün sonlarından itibaren çıkarılan basın suçlarına ilişkin yasalar sebebiyle muhalif yayın yapan gazeteler kapanmış, gazeteciler adli takibe maruz kalmıştır. Dönemin Adalet Bakanı Esat Budakoğlu, 1954 yılından 1958 yılı ortalarına kadar 238 gazetecinin mahkûm olduğunu açıklamıştır (Yıldız, 1996, s. 498).

Yargılanan gazeteciler arasında Cemal Sağlam (Yeni Ulus), Nihat Erim (Yeni Ulus), Fuat Arna (Millet), Metin Toker (Akis), Cüneyt Arcayürek (Akis), Hüsnü Zeki Söylemezoğlu (Millet), Şahap Balcıoğlu (Kim), Naim Tirali (Vatan). Dünya gazetesini satın alan Falih Rıfki Atay ile bu gazetenin yazarlarından Bedii Faik ve Yekta Ragıp Önen bir süre yargılandılarsa da davalar Başbakan Adnan Menderes'in girişimi ile düşmüştür.

⁸ DP'nin yayın organı Zafer Gazetesinin sahibi ve DP Milletvekili Mümtaz Faik Fenik bu konuda şöyle demektedir: "Talihe bakın, son basın kanununun himayesinden ilk defa faydalanan İnönü olmaktadır. Mesele şu; Öz Demokrat isminde bir varakpare, İnönü hakkında hakaret dolu yazı neşretmiştir. 'İnönü'nün derisini yüzüp, içine saman doldurmalı' diye manşet koymuştur. Böyle bir yazı şeref ve haysiyet mefhumlarına bağlı vatandaşlar arasında elbette infial uyandırmıştır. Çünkü basın hürriyeti kim olursa olsun herhangi bir şahıs hakkında alabildiğince küfretme hürriyeti değildir." (Zafer, 1954, s.1)

⁹ Bu yumuşamada belki de gelen tepkilerin etkisiyle mahkûmiyetin ardından adeta pişman olan Başbakan Adnan Menderes'in Yalçın'a yakın ilgi göstermesinin de payı vardır. Menderes, Mükerrerem Sarol'dan Hüseyin Cahit'i ziyaret ederek gönülünü almasını istemiş ve "kusurlu biziz, ona karşı çok mahcubuz" demiştir (Sarol, 1983 s, 388-389).

¹⁰ 1957 seçimleri öncesinde CHP'den yeniden milletvekili aday olan Hüseyin Cahit Yalçın, başyazarlığını yaptığı Ulus gazetesinde DP iktidarını eleştiren yazılarını sürdürmüştür. Yalçın 18 Ekim 1957'de seçim kampanyasını sürdürürken zatürre rahatsızlığı sebebiyle hayatını kaybetmiştir (Bengi, 2000, s. 280, 283).

Yargılanan gazeteciler arasında Ahmet Emin Yalman gibi kuruluşunda ve iktidarının ilk yıllarında DP'ye büyük destek veren isimlerin de bulunması basın ve iktidar arasındaki ilişkilerdeki keskin değişimi ortaya koymaktadır.

Basının DP'ye Karşı Tutum Değişikliğinde Ahmet Emin Yalman Faktörü

Ahmet emin Yalman DP'nin basın ile ilişkilerinde olumlu ve olumsuz boyutları ile öne çıkan bir figürdür. "Demokrat" adını önerecek kadar DP'nin kuruluşuna hem kalemiyle hem de fikirleriyle destek veren Ahmet Emin Yalman, Türk siyasi hayatında köklü değişime sahne olan 1950 seçimlerine kadar bu sınırsız desteğini sürdürmüştür. DP iktidarının ilk döneminde ilke olarak destekçi bir politika takip etmekle beraber Yalman'ın özellikle ezanın Arapça okunma yasağının kaldırılmasından sonra Menderes iktidarının bazı politikaları ile ilgili görüş ayrılıkları başlamıştır. Yalman kendi ifadesi ile "gericilik tehlikelerine karşı" iktidarı tavizkar bulmaktadır. Yalman, bu yöndeki eleştirilerinin ardından 1952 yılında Başbakan Adnan Menderes'in seyahatini takip etmek üzere gittiği Malatya'da kaldığı otele dönerken Hüseyin Üzmez'in gerçekleştirdiği bir suikast girişimi sonrası silahla yaralanmıştır (Yalman, 1997, s. 1598-1602).

Bu olay sonrasında Menderes'in kendisine gösterdiği ilgi sebebiyle bir süre eleştirilerine ara veren Yalman, 1954 seçimleri öncesinde kerhen DP'yi desteklemiş, seçimlerden kısa bir süre sonra ise giderek keskinleşen muhalif bir tutum takınmaya başlamıştır. Yalman bu tutum değişikliğini anlatırken "1950 ile 1954 arasında basının hükümetle sıkı bir iş birliği halinde bulunmasına, muhalefetin haksız hücumlarına karşı devamlı kalkan vazifesini görmesine rağmen, başarı iktidarın başını döndürdü basınla yıllardır devam eden samimi işbirliği hiçe sayıldı" ifadelerini kullanmaktadır (1997, s. 1639).

Yalman'ın, DP'nin 1955 yılındaki büyük kongresinde yaşanan, Hürriyet Partisinin doğuşunu sağlayacak olan kargaşa ortamını "Büyük ümitlerle beş yıl müddet tek partiye karşı savaşımı yaptığım Demokrat Parti'nin cenazesinde bulunmak hissini duydum" sözleriyle değerlendirmesi manidardır. (Yalman, 1997, s. 1650)

Yalman DP'ye yönelik tavır değişikliğini "Çöken Güzel Rüyamız" başlıklı yazısında izah etmeye çalışmıştır. DP'nin demokrasi ideallerini gerçekleştirmek için kurulduğunu ifade eden Yalman, 1950'de iktidarın "ilk kez, namuslu ve dürüst bir seçim neticesinde" el değiştirdiği, ülkenin bir süre demokrasinin nimetlerinden yararlandığını ancak DP'nin ilerleyen süreçte kuruluş ilkelerinden saptığını, 1954 seçimlerinden sonra "totaliterlik hastalığının geri tepmeye başladığını" ileri sürmüştür. Yalman, yazısında Adnan Menderes'le görüş ayrılığına düşerek kurduğu partiyi tanıyamadığını söyleyerek DP'den istifa edip Hürriyet Partisi'ne geçen DP'nin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü'ye destek çıkmıştır (Vatan, 1957a, s. 1, 5).

Ahmet Emin Yalman, CHP Gençlik Kolları tarafından İstanbul'da Beyazıt meydanında düzenlenen mitinge katılmış ve "hürriyet mücadelesi" verdiklerini ifade ettiği CHP'li gençleri kutlarken, daha önce zaman zaman siyasi görüş farklılıkları sebebiyle karşı karşıya geldikleri gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'dan övgü ile söz etmiştir (Büyüktolu, 2021, s. 483).

Ahmet Emin Yalman, yazdığı başyazılarda DP iktidarına yönelik ağır eleştirilerde bulunurken, gazetede dönem dönem Muammer Aksoy, Sadun Tanju, Burhan Arpad, Oktay Akbal gibi sol eğilimli yazarlar da iktidarın politikalarını eleştiren yazılar kaleme almışlardır.

Vatan gazetesi, 27 Ekim 1957'de yapılan seçimlerin öncesinde yürüttüğü muhalif yayın politikasını seçimler sonrasında da dozajını artırarak sürdürmüştür. Yalman, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı'nın 5 aylık mahkûmiyetinin ardından kaleme aldığı "*İtidale Dönüş Başladı mı?*" başlıklı yazısında iktidar partisi yöneticilerinin öfkeli ve kavgacı politikasının ülkeyi iki düşman kampa sürüklediğini ve bu politikanın hür dünya tarafından eleştirildiğini ifade ederek milletin yarından çoğunun gelişmelerden memnun olmadığını ileri sürmüştür. İktidarın basından şikâyetinin yersiz olduğunu savunan Yalman, "*Halbuki gazetelerimiz, acı ve sert hücum yolunu tutmak şöyle dursun, memleketin hasret duyduğu itidal ve huzur hesabına vazifelerinden büyük fedakarlıklar gösteriyorlar*" demiştir (Vatan, 1957b, s. 1,5).

Yalman'ın ve onunla birlikte bazı gazetecilerin yargılanmasına sebep olan gelişmelerde ABD'li gazeteci Eugene Pulliam'ın eşi Nina ile birlikte 1958 yılında yaptığı Türkiye ziyareti ve sonrasındaki gelişmelerin etkisi olmuştur. Uluslararası Basın Enstitüsü IPI'nin Yönetim Kurulu üyesi olan Pulliam, Başbakan Menderes ile görüşmek üzere IPI Türkiye temsilcisi Zeyyat Gören aracılığıyla randevu talebinde bulunmuştur. Pulliam, ziyaretini önceden tanışıklığı olan Ahmet Emin Yalman'a da bir mektupla bildirmiştir. Başbakan Menderes, Pulliam'ın randevu talebine olumlu cevap vermiş ancak randevu günü ve saati bildirilmemiştir. 17 Eylül 1958'de İstanbul'a gelen Pulliam ve eşi 3 gün İstanbul'da randevu beklemiştir. Pulliam, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü'nü arayarak "*kendisinin ABD'nin önemli gazetecilerinden biri olduğunu*" ifade ile randevu talebini hatırlatmış, kendisine Başbakan'ın bu görüşmeyi İstanbul'da yapacağı bilgisi verilmiş, gün ve saatin daha sonra telefonla bildirileceği söylenmiştir. Bunun üzerine devreye Basın Yayın ve Turizm Bakanı Ali Server Somuncuoğlu girmiş ve Pulliam'ı eşi ile birlikte Menderes'in İstanbul'dan İzmir'e yapacağı Vapur seyahatine davet etmiştir. Ancak çok iyi ağırlandığı bu seyahat sırasında da Menderes ile röportaj imkânı bulamayan Pulliam, ülkesine döndükten sonra Türkiye ve Menderes hükümeti aleyhine sert eleştiriler içeren iki yazı kaleme almış, Menderes'i diktatörlükle suçlamıştır. Ahmet Emin Yalman da Pulliam tarafından kendisine gönderilen bu yazıları Türkçeye çevirerek gazetesi Vatan'da yayınlamıştır. Vatan'ın ardından Pulliam'ın eleştiri yazıları Ulus ve Dünya gazeteleri ile Kim, Akis, Altıok ve Kervan dergilerinde de yayınlanmıştır. Bu yayınların ardından Başbakan Menderes'in talimatı ile bu gazeteciler hakkında dava açılmıştır. Gelişmeler dış basında da yankı bulmuş, Time dergisi ve Observer gazetesinde DP iktidarını eleştiren yazılar yer almış; Yalman'ın ifadesi ile Uluslararası Basın Enstitüsü IPI adeta DP iktidarına karşı savaş ilan etmiştir (1997, s. 1665, 1666).

DP'nin 27 Mayıs 1960'ta bir ihtilalle uzaklaştırılması öncesinde Pulliam olayının da etkisiyle DP'ye yönelik eleştirilerinde üslûbunu giderek ağırlaştıran Yalman, 1959 yılında kendisini yargı karşısında bulmuş, 15 ay 16 gün hapis cezasına mahkûm olmuştur. 7 Mart

1960'ta 72 yaşında cezaevine konulan Yalman, rahatsızlığı sebebiyle 2 hafta sonra hastaneye kaldırılmış ve 15 Nisan'da serbest bırakılmıştır.

Demokrat Parti iktidarının son dönemlerinde gazetecilerin yargılanmasına yol açan bir diğer gelişme de Tahkikat Komisyonları kurulması olmuştur. 27 Nisan 1960'ta TBMM'de kabul edilen 7468 sayılı "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun"un ikinci maddesi komisyona yayın yasağı koyabilme, yayın yasağına uyulmaması halinde ilgili yayının basım ve dağıtımının yasaklanmasına, toplatılmasına, yayının durdurulmasına ve matbaanın kapatılmasına kadar varan yetkiler tanımıştır. Derhal çalışmalarına başlayan Tahkikat Komisyonu, Yeni Ulus üzerinde ağırlıklı olarak durmuş, gazetenin genel yayın müdürü Nihat Subaşı, müessese müdürü Muhittin Ertan, yazı işleri müdürü Erdoğan Tamer, yazarlarından Cenap Çetinel ve Yeni Ulus Matbaasının sorumlusu Muzaffer Erdost'u sorguya çekmiştir. Komisyon ayrıca Dünya gazetesi sahibi Bedii Faik, Forum Dergisi sahibi Metin And, Akis dergisi sahibi CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker ve derginin yazarlarından Kurtul Altuğ'u da sorgulamıştır. Bu sorgulamanın ardından Altuğ tutuklanmıştır. Tahkikat Komisyonu, sorgulamaların ardından İstanbul ve Ankara Sıkıyönetim Komutanlıklarına başvurarak Ulus, Dünya, Demokrat İzmir ve gazeteleri ile Kim ve Akis dergilerinin matbaalarının kapatılmasını istemiştir. 29 Nisan'da Forum dergisi, 30 Nisan'da Cumhuriyet gazetesi 10 gün, 4 Mayıs'ta Yeni Sabah gazetesi 10 gün, 8 Mayıs'ta Milliyet gazetesi 15 gün ve 18 Mayıs'ta Akşam gazetesi 20 gün süre ile kapatılmıştır (Kabacalı, 1994, s. 261-271). Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 10 yılda komünizm propagandası gerekçesiyle alınan 47 yasaklama kararıyla 53 dergi, 36 kitap, 34 gazete ile çok sayıda broşür ve benzeri yayınlar yasaklanmıştır (Yılmaz, Doğaner, 2006, s.7).

DP iktidarının Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç, gazeteleri kendilerine çeki düzen vermeleri yönünde uyarırken Başbakan Menderes, 24 Mayıs'ta Tahkikat komisyonunun çalışmalarını durdurduğunu açıklamıştır. Ancak vakit çok geçtir. 27 Mayıs 1960 günü ordu yönetime el koymuştur.

Sonuç

Demokrat Parti'nin 10 yıllık iktidarı, Türk siyasi tarihinin en ilgi çeken dönemlerinden biridir. Demokrat Parti'nin kuruluşundan 4 yıl sonra büyük bir çoğunlukla iktidara gelmesinde Türk Basınının verdiği desteğin de payı vardır. Sadece Ziyad Ebüzziya, Ömer Rıza Doğrul gibi muhafazakâr, Ahmet Emin Yalman, Cihat Baban, Selim Ragıp Emeç gibi liberal demokrat eğilimli gazeteciler değil, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Mehmet Ali Aybar gibi sosyalist eğilimli basın mensupları da Demokrat Parti'nin kuruluşu ve gelişmesi sırasında önemli destekler vermişlerdir. Hatta uzun yıllar CHP'nin yayın organı gibi duran, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kurdurduğu Cumhuriyetin yeni sahibi Nadir Nadi bile 1950 seçimleri öncesinde tercihini Demokrat Parti'den yana kullanmış ve bu parti listesinden bağımsız milletvekili seçilerek Meclis'e girmiştir. Demokrat Parti de basının verdiği bu desteğe duyarsız kalmamış, kendisini destekleyen gazetecilerin önemli bir bölümünü

milletvekili yapmış, iktidara gelir gelmez ilk iş olarak antidemokratik özellikler taşıyan Matbuat Kanununun yerine demokrat bir anlayışla hazırlanan Basın Kanunu'nu çıkarmıştır.

Basının büyük bölümü Demokrat Parti'nin kurulmasını Türkiye'nin demokratikleşmesi adına olumlu bulmuş ve tek parti iktidarının baskıcı politikalarına rağmen muhalefette olduğu dönemlerde DP'yi desteklemekten çekinmemiştir. Bu destek, 1950 seçimleri sırasında ve DP'nin seçimleri kazanmasının ardından özgürlükçü bir anlayışla Basın Kanununun çıkarılmasından sonra da devam etmekle birlikte fazla uzun sürmemiştir. İlişkilerin bozulmasında Demokrat Parti'nin basından daha büyük destek istemeyi bir hak olarak görmesinin, basının da iktidardan ayrıcalık istemesinin, adeta DP'nin seçim başarısından pay çıkararak iktidarı paylaşma algısına yol açacak davranışlarda bulunmasının etkisi vardır. İktidara yakın olan gazetelerin, iktidardan çıkar sağlamaya çalışması, muhalif gazetelerin ise sağlanan demokratik ortamdan yararlanarak sert eleştirilerde bulunması başta Başbakan Menderes olmak üzere DP yöneticilerinin basınla ilgili tutumlarının değişmesine sebep olmuştur. DP iktidarı, 1950'de çıkarılan Basın Kanunu ile aşırı bir özgürlük sağlanmasından adeta pişman olmuş, 1954 seçimlerinden hemen önce çıkarılan kanunlarla basın özgürlüğünün kısıtlanması yoluna gidilmiştir.

Bu düzenlemeler özellikle 1954 seçimlerinin ardından basının bir bölümünün DP'ye verdiği desteği geri çekmesine yol açmış, ilerleyen süreçte Ahmet Emin Yalman gibi DP'nin kuruluşuna fiilen katkı sağlayan gazeteciler bile muhalefete başlamıştır. İktidar-basın ilişkilerindeki bu gerilimin sonucu olarak bazı gazeteciler yargılanmış, gazeteler kapatılmıştır. "İspat hakkı" tartışmaları yüzünden Demokrat Parti bölünme noktasına gelecek, başını gazeteci kökenli milletvekillerin çektiği "on dokuzlar" grubu parti içi muhalefete başlamış, ardından DP içinden Hürriyet Partisi adında yeni bir parti doğmuş, bazı gazeteci kökenli milletvekilleri de daha önce kurulan Türkiye Köylü Partisi'ne geçmiştir.

Basına karşı izlenen politika sebebiyle Başbakan Adnan Menderes ile ters düşen ve ispat hakkı tartışmaları yüzünden 1955'te Devlet Bakanlığında ayrılmak durumunda kalan Mükerrerem Sarol'un "Elimizde derdimizi, gerçekleri millete anlatacak radyodan başka silah kalmadı. Bunca yardım, bunca dostluğa rağmen gazeteler karşımızda cephe aldılar" şeklindeki değerlendirmesi, 10 yıl önce adeta balayı şeklindeki DP- basın ilişkilerinin ilerleyen zaman içinde geldiği noktanın özetidir. İktidara gelmesinde önemli pay sahibi olan basın, Demokrat Parti'nin bir askeri darbe ile iktidardan uzaklaştırılmasında da etkin bir rol üstlenmiş, 1960 yılının ilk yıllarında Tahkikat Komisyonunun bazı gazetelerin kapatılmasına yol açan kararlarını da vesile sayarak adeta DP iktidarına karşı saldırıya geçmiştir. Bu saldırıda en önde yürüyenlerden biri, DP'nin kuruluşunda da en önde yer alan, adeta beşinci kurucu gibi kuruluş ve gelişme sürecinde destek veren gazeteci Ahmet Emin Yalman'dır. İşgal döneminde Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Yalman'ın gazetecilik eğitimini ve doktorasını ABD'de gerçekleştirmiş olması, sık sık ABD'ye gitmesi, ABD'li gazeteci ve politikacılarla görüşmeler yapması dikkat çekicidir. Bu arada, ABD'li gazeteci Pulliam'ın Başbakan Menderes ile mülakat yapamayışını bir ülke sorunu haline getirip ABD basınında

DP iktidarına karşı kampanya başlatması, Yalman'ın da ABD'deki bu kampanyayı Türkiye'ye taşıması anlamlıdır.

DP'nin, bir askeri darbeye iktidardan uzaklaştırılmasına, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam edilmesine kadar uzanan sürece gelince, genelde Türk basının, özelde Ahmet Emin Yalman'ın DP'nin son dönemlerindeki tavır değişikliği, ABD'nin DP'ye yönelik eski sıcak tutumunun yerini Fahir Armaoğlu'nun ifadesiyle bir "soğukluğa" bırakması ile birlikte değerlendirildiğinde daha bir düşündürücü hale gelmektedir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1992). *Demokrasi sürecinde Türkiye*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Akandere, O. (2020). Kuruluş sürecinde Demokrat Parti'ye yöneltilen muvazaa ithamı ve konunun siyasi çevrelerde ve gazetelerde ile alınışı. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(1), s. 63-76.
- Akşam*. (1945). 3 Aralık.
- Alemdar, K. (2009a). Demokrat Parti döneminde resmi ve özel ilanlar. *Türkiye'de kitle iletişimi*, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, s. 170-172.
- Alemdar, K. (2009b). Demokrat Parti ve basın, *Türkiye'de kitle iletişimi*. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, s. 158-160.
- Arcayürek, C. (1983). *Demokrasinin ilk yılları 1949-1951*. Ankara: Bilgi Yayınevi,
- Armaoğlu, F. (1996). Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı. *Bellekten*, LX (227), s. 203-226.
- Asker, A. (2009) Gazeteci Milletvekilleri (1920-1980). *Türkiye'de kitle iletişimi*, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, s. 125-147.
- Başar, A. H. (1963). Demokrat Parti Nasıl Kuruldu. *Barış Dünyası*, 11, s. 57-61.
- Bayar, C. (1986). *Başvekilim Adnan Menderes*. İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları.
- Bengi, H. (2000). *Gazeteci, siyasetçi ve fikir adamı olarak Hüseyin Cahit Yalçın*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Burçak, R. S. (1998). *On yılın anıları (1950-1960)*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Büyüktolu R. (2021). *Milletvekili genel seçimlerinde DP'nin seçim propagandaları (1956-1957)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]*. (1946). 7 Şubat. 110-10-19.
- Cumhuriyet*. (1945). 20 Temmuz.
- Demirkent, N. (1995), *Medya medya*. İstanbul: Dünya Yayınları.
- Er, T. (2003). *Türkiye'de basın yayım ve tanıtma*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Hürriyet*. (2002). 19 Temmuz.
- İnuğur, N. (1978). *Basın ve yayım tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Kabacalı, A. (1994), *Türk basınında demokrasi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Karakoyunlu, Y. (2004). *Yorgun Mayıs Kısrakları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Sarol, M. (1983). *Bilinmeyen Menderes*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Sertel, Z. (1968). *Hatırladıklarım (1905-1950)*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Tan*. (1945a). 24 Eylül.
- Tan*. (1945b). 1 Ekim.
- Tanin*. (1946). 6 Nisan.
- Tasvir*. (1946). 8 Şubat.
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de çok partili hayata geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (1945). D. VII, C. 20.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (1950). D. IX, C. 1.

TBMM Tutanak Dergisi. (1956). D. X, C. 12.

Resmi Gazete. (1946). 18 Haziran.

Resmi Gazete. (1950). 24 Temmuz.

Resmi Gazete. (1952). 20 Haziran.

Resmi Gazete. (1953). 23 Şubat.

Resmi Gazete. (1954). 17 Mart.

Resmi Gazete. (1956). 8 Haziran.

Resmi Gazete. (1957). 27 Kasım.

Resmi Gazete. (1959). 28 Nisan.

Resmi Gazete. (1959). 3 Ağustos.

Ulus. (1945), 20 Mayıs.

Ulus. (1950). 7 Temmuz

Ülkü. (1945). 4 Eylül.

Vakit. (1946). 8 Ocak.

Vatan. (1945). 6 Eylül.

Vatan. (1946). 18 Temmuz.

Vatan. (1957a). 9 Eylül.

Vatan. (1957b). 2 Aralık.

Yalçın, H. C. (1976). *Siyasal anılar*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Yalman, A. E. (1997). *Yakın tarihte gördüklerim geçirdiklerim*. 2.baskı, İstanbul: Pera Yayınları.

Yalman, A. E. (2018). (Çev. Birgen Keşoğlu), *Modern Türkiye'nin gelişim sürecinde basın 1831- 1913*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti iktidarı (1950-1960) ve basın. *SBF Dergisi (Yıllık)*, 51 (1). 481-505.

Yılmaz, M., Doğaner, Y. (2006). Demokrat Parti döneminde bakanlar kurulu kararı ile yasaklanan yayınlar. *Kebîkeç*, 22, 151-204.

Zafer. (1954). 27 Mart.